

BRANKO JAZBEC

OSIMO PRED SUKCESIJO IN PO NJEJ

Sklenitev Osimske pogodbe sta jemali kot svoj uspeh bodisi italijanska kot jugoslovanska diplomacija. Nad dosežkom so bile zadovoljne tudi zahodne prestolnice, zlasti Washington. Kljub zadovoljstvu držav podpisnic in splošnemu odobravanju v mednarodnem okolju so se na lokalni ravni dvignili glasovi proti Sporazumu in njegovim projektom. Osimo, skupaj z Rimskim sporazumom, sta v devetdesetih še kako prav prišla mladi slovenski državi, kajti tudi v devetdesetih so se po sukcesiji Slovenije tema dvema in drugim pogodbam dvignili glasovi jeze in razočaranja zaradi tega, ker je bila Italija z zadovoljstvom vzela na znanje izjavo slovenske države, da prevzema nase obveznosti in pravice iz bilateralnih pogodb, ki jih je bila z Italijo sklenila razpadla Jugoslavija. Le da je ob tej priložnosti - različno od sedemdesetih - skupaj z ezulskimi združenji glas povzdignil ves, okrepljen desni opozicijski blok. To je najavljalo, da zadeva ne bo politično postranska, niti ne geografsko omejena na vzhodno obrobje italijanske države, kot je navsezadnje bila v drugi polovici sedemdesetih, ko smo bili priča lokalističnemu nasprotovanju dogovarjanju in Sporazumu med državama. V devetdesetih je postala italijanska vzhodna politika v veliki meri odvisna od vprašanj ezulskega premoženja in italijanske manjšine v sosednjih državah, Sloveniji in Hrvaški - torej vprašanj, ki za časa Jugoslavije nista sodili v ožji izbor italijanskih zunanjepolitičnih prioritet.

I. PRED SUKCESIJO

1 Osimo kot odstranitev potencialno destabilizacijskega problema

Leta 1975 se spominjamo po tem, da je konec julija in na začetku avgusta v Helsinkih zasedala Evropska konferenca o varnosti in sodelovanju. V pripravah na konferenco je bila Jugoslavija močno angažirana pri oblikovanju principov o miru in sožitju v Evropi, zato je tedanja izbira Beograda kot mesta naslednjega sestanka izzvenela, kot priznanje držav udeleženk jugoslovanski diplomaciji. Že sam ta dosežek si je Jugoslavija lahko štela kot uspeh. "Toda najpomembnejši uspeh, ki ga je dosegel Beograd zaradi popuščanja napetosti v Evropi, je bil sporazum o tistem delu meje z Italijo med cono A in cono B bivšega Svobodnega tržaškega ozemlja, ki ni bil še dokončno načrtan. To vprašanje je dolgo ostalo v fazi, v

kateri je bilo ob podpisu Londonskega memoranduma leta 1954, ko je bilo *de facto* končno rešeno, *de iure* pa ne."¹

V petdesetih letih sta se Jugoslavija in Italija resno trudili, da bi z vrsto pobud dosegli normalizacijo medsebojnih odnosov, še posebej s čim večjo prepustnostjo meje. Videmski sporazum sta dosegli po zapletenih pogajanjih kljub nasprotovanju nacionalističnih tržaških krogov, ki so se po vojni še okrepili s prihodom beguncev iz Istre in cona B. "Šlo je za pogumno dejanje rimske vlade, ki je bilo kmalu poplačano s polnim gospodarskim in psihološkim uspehom «najbolj odprte meje v Evropi». Manj poguma pa je pokazala italijanska stran pri zaščiti slovenske manjšine, kakor je določal Posebni statut. V tem primeru so nad pripravljenostjo Rima, da uresniči sprejete obveznosti, prevladali strahovi in dvomi lokalnih dejavnikov. Tako je to nerešeno vprašanje ostalo vzrok za polemike med obema vladama."²

Seveda so razlogi za polemike in trenja bili še vse drugje. Na to kažejo priprave na obisk predsednika Tita v Rim konec leta 1970.³ Neposredno pred obiskom je 6. decembra italijanski zunanji minister Moro v odgovoru na parlamentarno vprašanje o cona B dejal, da problem meje ni na dnevnem redu in da se italijanska vlada ne namerava odpovedati "nobenim legitimnim nacionalnim interesom". Ta izjava je imela za posledico odpoved - brez razlage in le nekaj ur pred začetkom - Titovega uradnega obiska. Do obiska je vendarle prišlo v letu 1971.⁴ Za pripravo Titovega potovanja v Rim sta se februarja v Benetkah srečala zunanja ministra Moro in Tepavac. Med prvim povojnim obiskom šefa jugoslovanske države v Italiji je prišlo do široke izmenjave mnenj o mednarodnih problemih in Evropski konferenci o varnosti in sodelovanju, ni pa se pristopilo k razrešitvi tržaškega vozla. Zato je bilo skoraj neizogibno, da so se v naslednjih letih razvnele nove polemike: jugoslovanska diplomacija je hotela rešiti spor, dokler je bil Tito še živ, in je zato poudarjala suverenost nad cono B; nasprotno je Rim, zaradi svojega javnega mnenja in istrskih beguncev, vztrajal pri trditvi, da je teritorialna rešitev le začasna. Do izmenjave ostrih diplomatskih not je prišlo zaradi postavitve napisov z oznako SFRJ oziroma SRS na mejnih prehodih. Spor je prepričal zavezniške prestolnice, da ga je treba enkrat za vselej razrešiti. Med drugim tudi zato, ker je SZ po dolgem molku začela kazati ponovno zanimanje za tržaško vprašanje. Prav te

* * *

¹ J. Pirjevec, *Jugoslavija 1918-1992*, Koper, 1995, str. 323-326.

² *Prav tam*.

³ Za to priložnost so zastopniki Slovencev v Italiji 3. decembra predstavili predsedniku italijanskega ministrskega sveta skupno spomenico.

⁴ Ob pripravah na ta obisk je prišlo do sprejema enotne slovenske delegacije pri E. Colombu. Obisk je ostal brez posledic, kljub temu da sta bila dotlej predložena dva zakonska osnutka za zaščito slovenske manjšine, saj je vladajoča stranka, Krščanska demokracija, vztrajala na postopnosti in ni sprejemala globalnega koncepta razreševanja vprašanj slovenske manjšine v Italiji. B. Race, Štiri vprašanja, *Italijanski koledar*, 1982, str. 1-5.

daj je namreč Jugoslavija sklenila z Moskvo sporazum o koriščenju jugoslovanskih pristanišč za oskrbo oziroma popravila sovjetskega vojnega ladjevja. Tudi to je prispevalo k hitremu razpletu tržaškega vprašanja. Osimske sporazume je mednarodni tisk soglasno pozdravil kot zmago zdravega razuma. Kot rečeno, je to bil velik uspeh Jugoslavije, za katerega se je bilo očitno treba zahvaliti predvsem ameriški diplomaciji.⁵

Privoljenje rimske vlade in vojaških krogov na dokončno razmejitev med conama A in B bivšega Svobodnega tržaškega ozemlja, do katerega je prišlo pod pritiskom ameriške diplomacije, je pomenilo odstranitev enega bistvenih problemov, ki bi lahko nastopili v Jugoslaviji po Titovi smrti. V tej luči nekateri avtorji⁶ vidijo prav na primeru Osimske pogodbe potrditev odvisnosti Italije od ameriških direktiv.

Po tajnih pogajanjih je bil 10. novembra 1975 podpisan sporazum, ki je obsegal tri ključne točke: mejo, medsebojne odnose in manjšine. Ob dokončni razrešitvi mejnega vprašanja sta se podpisnici zavzeli za izboljšanje sosedskih odnosov s kakovostnim skokom v gospodarskem in kulturnem sodelovanju. Na prošnjo Italije je bila odločena ustanovitev industrijske proste cone na Krasu, ki bi omogočila vključitev Jugoslavije v EGS, Italije pa na tržišča Vzhoda in Tretjega sveta. Kar se manjšin tiče je bil sporazum bolj skop in nedoločen v besedah - tudi tu zaradi vztrajnega prigovarjanja Italije. Londonsko spomenico so glede ukrepov v korist manjšin nadomestile obljube v okviru 8. člena Pogodbe, da bosta državi ohranili že doseženo raven zaščite oziroma da bosta zagotovili v okviru internege prava članom obeh etničnih skupin raven varstva, ki je bila predvidena v čle-nih zapadlega Posebnega statuta. Jasno je, da je šlo za kompromisno, sicer vsebinsko neoporečno formulacijo, na katero je jugoslovanska diplomacija pristala, ker se ji je ponudila priložnost rešiti mejno vprašanje. Formulacija je bila hkrati toliko ohlapna, da je vsaki državi omogočala reševanje vprašanja glede na svoje notranje interese.⁷ Upoštevati je namreč treba, da je Jugoslavija tedaj imela dokaj opredeljeno in na jasnih načelih slonečo politiko tako do manjšin znotraj svojih meja kot do svojih manjšin v sosednjih državah. V odnosu do slednjih pa je Slovenija kot federalna enota gojila posebno skrb ter jih obravnavala v kontekstu skupnega kulturnega prostora in obmejnega gospodarskega sodelovanja.⁸ Nasprotno ni imela Italija enovito definiranih ne principov lastnega odnosa do manjšin, ki so živele znotraj njenih meja, iz česar izhaja npr. diferencirana obravnava manjšin-

* * *

⁵ J. Pirjevec, *prav tam*.

⁶ M. Kacin Wolenz, J. Pirjevec, *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000*, Ljubljana, 2000, str. 156.

⁷ *Prav tam*. Glej tudi: *Osimski sporazumi*, Koper, 1977.

⁸ S tem v zvezi glej npr.: Sklepi in stališča o obmejnem gospodarskem sodelovanju Socialistične republike Slovenije s sosednjimi državami, ki jih je Skupščina SRS sprejela 20. januarja 1975, *Uradni list Socialistične Republike Slovenije*, št. 3, 1976.

skega vprašanja,⁹ niti ni izkazovala kakšnih posebnih interesov do italijanske manjšine, ki je živel v sosednji državi.

2 Osimo z vidika italijanske diplomacije

“Snovanje globalne platforme odprtih vprašanj”, ki je pripeljala do sklenitve Osimske pogodbe, se je začelo na ravni ekspertov, potem ko sta italijanski zunanji minister Medici in podpredsenik ZIS Minić 19. in 20. marca 1973 v Dubrovniku izrazila “namen rešiti odprta vprašanja med državama”. V sklepnem sporočilu s tega srečanja sta državi naglasili “polno medsebojno zaupanje”.¹⁰ Kljub trenjem okoli posameznih vprašanj in vojnim manevrom oziroma manifestacijam (marca 1975), je Italija z verbalno noto dne 15. aprila 1975 potrdila “življenski interes za ohranitev integritete in enotnosti Jugoslavije ter spoštovanje demarkacijske črte, ki je bila načrtovana z Londonsko spomenico”, na isti način, kot da bi šlo za državno mejo. Nota je bila sestavni del pogajanj, ki so potekala v strogi tajnosti. Uhajanje zaupnih podatkov v sklepnih fazah je imelo očitni namen sondirati razpoloženje javnega mnenja.¹¹ Prav gotovo je sklepnih del pogajanj olajšal princip nedotakljivosti meja in odpovedi uporabe sile sprejet v Sklepnem aktu v Helsinkih avgusta 1975.

Potem ko sta 10. novembra 1975 ministra Rumor in Minić podpisala Osimsko pogodbo, jo je poslanska zbornica odobrila 17. decembra 1976 s 391 glasovi za in 57 glasovi proti (MSI, radikalci in del DP), italijanski parlament jo je ratificiral leto kasneje.¹² V parlamentarni razpravi je predsednik ministrskega sveta Moro podal uradno interpretacijo: “Res je, da gre za italijansko odpoved, vendar je prav tako res, da je dodelitev cone B Jugoslaviji naravnost stalna in nespremenljiva; ni spremljiva ne s silo ne sporazumno”. Večina parlamentarcev se je strinjala, da je pogodba oportuna; nasprotovala je desna opozicija, s pomisleki so se oglasila združenja istrskih beguncev.

Pogodbo sestavljajo trije dokumenti: Pogodba v ožjem pomenu; Sporazumi o pospeševanju gospodarskega sodelovanja; Sklepni akt, ki določa, kdaj stopata v veljavo oba akta. V vsebinskem pogledu je bila potrjena ozemeljska ureditev s po-

* * *

⁹ To je privedlo do različnih ravni zaščite: najvišjo stopnjo danes dosegata nemška manjšina na Južnem Tirolskem, kjer se je uveljavil model emične proporcionalne in jezikovne ločitve ter na tej podlagi avtomatične aplikacije jezikovnih jamstev, ter francoska v Dolini Aoste s popolno dvojezičnostjo; pomanjkljivo stopnjo zaščite imata slovenska manjšina v Furlaniji-Juljski krajini in ladinska na Tridentskem in Južnem Tirolskem. Več o tem M. Ozbič, *Jezik pravnih aktov: uporaba manjšinskih in tujih jezikov v kazenskem postopku. Izpisek diplomatske naloge*, Gorica, 1997, str. 13-16.

¹⁰ L.V. Ferraris (ur.), *Manuale della politica estera italiana 1947-1993*, Roma-Bari, 1996, str. 285-287.

¹¹ *Prav tam*.

¹² Z ratifikacijskim zakonom št. 73 z dne 14. marca 1977.

stavitvijo dokončne meje med državama z nekaterimi spremembami v korist Italije vred; kar se prebivalstva tiče, so bila dana pravila *status civitatis*; obojestranska zaščita etničnih skupin je bila naravnana na stopnjo varstva, ki je predvidena v Posebnem statutu priloženem Londonski spomenici o soglasju; podana so bila izhodišča za krepitev gospodarskega sodelovanja ter za gospodarski razvoj Trsta z ustanovitvijo proste cone in z razmejitvijo teritorialnih voda.¹³

Po podpisu so italijansko-jugoslovanski odnosi zadobili novega zagona. Dvostranski spor je bil poglajen, med obiskom italijanskega zunanjega ministra Forlania v Beogradu junija 1977 sta se državi posvetovali o varnosti v Sredozemlju in o medbalkanskem sodelovanju. Pogovore sta posvetili istim temam tudi med Miničevim obiskom v Rimu novembra 1977. Forlani je ponovno obiskal Jugoslavijo januarja 1979, od 11. do 14. oktobra istega leta je Jugoslavijo obiskal predsednik republike Pertini. Tito je tedaj v tem videl primer sožitja med dvema državama. Normalizacija v italijansko-jugoslovanskih odnosih je dosegla nesluteno stopnjo. Italijanska diplomacija je to obravnavala kot svoj uspeh.¹⁴

3 Nesojena mejna politika

V ekonomskem pogledu so Osimski sporazumi imeli za cilj utrditi neodvisnost jugoslovanske federacije. V tem smislu je interes Zahoda bil omejiti gospodarske odnose Jugoslavije s SEV oziroma v njih sodelovati. Poleg tega je bila na italijanski strani dramatično prisotna skrb zaradi nezadržnega zatona Trsta; v tej oceni so si bile edine levosredinske sile, ki so tedaj bile na oblasti, in največja opozicijska sila, komunisti. V tako prepričanje je oboje privedel neuspeh "drugega načrta IRI" za državno ladjedelnštvo. Zastaviti je torej bilo treba nov izziv, v okviru katerega bi se Trst odprl aktivnemu križanju "z drugimi potenciali različnega etničnega izvora in drugačne ideološke naravnosti (...) prosta cona, kot je zamišljena v Sporazumu, je bistvenega pomena za zamisel o vodni poti, ki bi pritegnila prometne tokove za in iz srednje in srednje-vzhodne Evrope: pogoj, da to uspe, je postavitve velikih «pljuč» za skladiščenje, shranjevanje in predelavo prosto carine in davkov". Senator Sarti je v razpravi o ratifikaciji Sporazuma potrebo po coni utemeljeval s temi besedami: "Namen proste cone je, da bi Trstu dali in razširili gospodarsko osnovo, ki je prizadeta zaradi pomanjkanja ustreznega zaledja (...) industrijska cona naj povrne Trstu zaledje in ustvari dodatni potencial za tržaško industrijo in trgovino."¹⁵

* * *

¹³ Več o tem: M. Udina, *Gli Accordi di Osimo. Lineamenti introduttivi e testi annotati*, Trieste, 1979.

¹⁴ L.V. Ferraris (ur.), *prap tam*.

¹⁵ G. Sapelli, Il profilo del "destino economico", v E. Apib, *Trieste*, Roma-Bari, 1988, str. 259-262.

Razumljivo je torej, da manjšina zaradi takih predpostavk ni mogla nasprotovati Osimskim projektom, pa čeprav se je za njihovo uresničitev nakazovalo tudi določeno žrtvovanje njenega teritorija. Politika manjšine je bila tedaj namreč usmerjena v odstranjevanje ovir, ki so bile napoti naravni težnji po družbenem napredovanju, po nastajanju torej v njeni sredi srednjega meščanskega sloja. Vzporedno z njo se je bila bitka za obvarovanje teritorija pred zunanjimi posegi in za preživetje na njem. Osimski sporazumi so torej v manjšini spodbudili pričakovanja ne le v zvezi z ureditvijo njenega pravnega statusa ampak tudi v zvezi z njenimi tedanjimi težnjami po preseganju desetletne družbene in gospodarske zapostavljenosti.¹⁶

Povsem različno je bilo gledanje tržaškega italijanskega meščanstva. Ta sloj se je novega v resnici zbal in mu nasprotoval na vse kriplje. Upoštevati je namreč treba, da je najvidnejši znak pripadnosti enemu izmed dveh narodov pri nas jezik. »Jezik večine je (...) jezik vladajočega naroda, katerega meščanstvo je imelo vse vzvode oblasti v rokah, gospodarske, politične in kulturne in je te vzvode hotelo in še danes hoče na vsak način obdržati. Priznavanje pravic slovenskega jezika, ali celo dvojezičnost, bi po mnenju meščanstva pomenilo izgubo dela teh vzvodov, ali celo njihovo delitev v dvoje. Ti negativni odnosi do slovenskega jezika so se razširili v večji del srednjih slojev, ki so videli v priznanju slovenskega jezika konkurenco. Ta odnos sega še nižje in pomeni, da ima meščanstvo nad tem vprašanjem monopol.«¹⁷ Tržaški vodilni razred si ni pustil izpuliti iz rok oblasti niti deliti oblasti s komerkoli, zato je zatiral, oziroma je želel zatreti vse pojave konkurence, ki so se uresničevali med Slovenci kot avtohtonimi prebivalci mesta. Odtod bolj zagrizen nacionalizem in šovinizem, iredentizem, zgodnje rojstvo fašizma in nazadnje nasprotovanje gospodarskim delom Osima. "Desetletja so se stranke obmejnega območja, najprej vse, potem pa večji del, zavzemale za rešitev vseh težav Trsta in vsega obmejnega teritorija izključno v mejah italijanske države in delno morda v okviru Evropske gospodarske skupnosti. Vsa vprašanja naj bi reševal Rim, bodisi zaradi centralističnega sistema, v katerem je Rim dejansko odločal o skoro vseh pomembnejših vprašanjih gospodarsko prizadetih nerazvitih območij, bodisi zaradi odpora predvsem tržaških italijanskih krogov, da bi skušali najti vsaj delne rešitve v sodelovanju z ožjim slovenskim in širšim jugoslovanskim zaledjem."¹⁸

Koncept čezmejnega območja je na vzhodni meji zaživel šele v devetdesetih letih: prvega kisika je dobil z zakonom št. 19 iz leta 1991, ki je znan pod imenom zakon za obmejna območja, na lokalni ravni pa se je ta koncept uveljavil šele po

* * *

¹⁶ *Prav tam.*

¹⁷ B. Race, Štiri vprašanja, *Jadranski koledar*, 1982, str. 3.

¹⁸ B. Race, Peta obletnica Osima, *Jadranski koledar*, 1981, str. 19.

volilni zmagi Illyja in umestitvi njegove uprave na tržaški občini leta 1993. Pred tem je bil leta 1986 izglasovan zakon št. 26, ki je znan pod imenom »paket za Trst in Gorico«. Različno od Osima se je ta zakon vračal h konceptu meje kot potencialnega dejavnika ogrožanja, zaradi česar je bila država še naprej prisiljena vlagati v mejna območja in podpirati njihovo družbeno-ekonomsko strukturo, čeravno je tokrat šlo pretežno za naložbe v znanost, raziskovanje in visokošolsko izobraževanje.¹⁹

4 Osimo na krajevni ravni

Podobno kot mednarodna skupnost in demokratična Italija so dogovarjanje²⁰ in Sporazumie pozdravile in pozitivno ocenile krajevne politične oblasti in stranke t.i. ustavnega loka. Seveda ni presenetilo, da so bili drugačnega mnenja neofašisti, tržaški italijanski dnevnik in organizacije istrskih beguncev. Sprva (še pred podpisom) so nasprotovale Sporazumom zaradi ureditve mejnega vprašanja, podaritve cone B, odpovedi pravicam do italijanske Istre itd. Prvotna kampanja desnice proti Sporazumom ni uspela vznemeriti tržaške javnosti in ni dosegla zaželenega cilja. "Zato so spremenili prejšnje geslo v zahtevo, naj bo Tržaška pokrajina proglašena za integralno prosto cono, ki bo oproščena carine, davka na dodano vrednost in drugih dajatev. Po mnenju pobudnikov take cone bi morala italijanska država na tak način pomagati Trstu in ne odpirati možnosti za sodelovanje z Jugoslavijo. Da bi dali akciji večjo težo, so začeli z zbiranjem podpisov za zakonski predlog, ki bi vzpostavil integralno prosto cono."²¹ Ker spomladi 1976 podpisovanje ni imelo zaželenega uspeha, se je potem propaganda okrepila in osredotočila tudi na druga gesla: skrb za Kras, ki da ga bo prosta cona uničila. Tako je bilo leta 1976 zbranih 65 tisoč podpisov za integralno prosto cono namesto Osimske. Vendar, kot opisuje dogajanja Cecovini v svoji knjigi, je bil ekološki vidik protesta postranski. Pomembnejše je dejstvo, da se je protest vključil v raznovrstne poskuse ošibitve politike "nacionalne solidarnosti", se pravi sodelovanje med KD in KPI, ki je tedaj bila na zunanjepolitičnem področju pred zahtevno preizkušnjo.²²

* * *

¹⁹ Več o tem B. Jazbec, *Prelomna devetdeseta in gospodarska osnova Slovencev v Italiji, 2000 Dvatisoč*, 1997, št. 98, str. 96-115.

²⁰ Svojevrsna najava sporazuma - in hkrati odstranitev možne ovire na poti njegove uveljavitve - je bila odločitev Pavla VI., objavljena 28. junija 1975, da sprejme odstop mons. Santina, ki je kot škof Trsta in Kopra združeval, vsaj simbolično, ves teritorij v eni sami cerkveni enoti. M. Kacin Wohinz, J. Pirjevec, *prav tam*.

²¹ B. Race-Zanko, *Razlogi za vztrajanje. Iz osebnega arhiva in spomina*, Trst, 1994, str. 85. Z zbiranjem podpisov so začeli maja 1976, kampanja pa je dosegla višek oktobra in novembra, ko so pobudniki najavili, da jih imajo že več kot 50 tisoč, kolikor jih je po zakonu potrebnih za predložitev zakonske pobude v rimski parlament.

²² G. Sapelli, *prav tam*. Mišljena je knjiga: M. Cecovini, *Discorso di un triestino agli italiani e altri scritti politici*, Trieste, 1977.

Zgodovinar Sapelli izraža prepričanje, da je strateški načrt, katerega cilj je bil zastaviti Trstu novo gospodarsko in kulturno vlogo v odnosu do vzhodne Evrope, propadel zaradi nasprotovanja malega in srednjega tržaškega meščanstva (industriji – oziroma, kar jih je v Trstu še ostalo – so se povezali s KD). Zbali so se, da bi popustila potisnjenost in emarginacija slovenskega meščanstva, saj bi to najbrž privedlo do nezadržne uveljavitve slovenskega in neizogibnega zatona italijanskega meščanstva. Slovenski kapitalizem bi oživel ob priseljeni jugoslovanski delovni sili ter ob skupnem pritisku italijanskega političnega razreda in socialistične samoupravne države. Ta perspektiva je resno ogrožala premoč in položaje, ki jih je italijansko meščanstvo zasedalo in so bili v njegovih očeh toliko pomembnejši, kolikor redkejši so postajali resursi, ki so bili predmet razdelitve oziroma nadzora.²³

Z avtonomističnimi in naravovarstvenimi gesli je LpT na volitvah leta 1978 zasedla v mestu prvo mesto. S podporo neofašistov in radikalcev je bil izvoljen občinski odbor pod vodstvom masona Cecovinija. S tem je občina za 15 let prešla v roke desnici, ki je sklenila ohraniti, če ne celo poglobiti, tradicionalno etnično-politično ločenost med mestom in zaledjem. Poudariti je namreč treba, da je bilo ob začetku protiosimsko gibanje široko sestavljeno, kmalu pa so neoiredentisti prevzeli nad njim nadzor in so ga, čim so dobili oblast v lokalnih ustanovah, usmerili proti slovenski manjšini. V tem je tedaj prednjačilo glasilo Liste za Trst *La voce libera*. Decembra 1978 je sprožilo kampanjo proti zakonskemu osnutku KPI za zaščito slovenske manjšine v Italiji, ki je bil predložen februarja istega leta, z alarmantnim naslovom čez prvo stran "Novi Osimo". Napad glasila Liste je bil začetek široke kampanje proti zakonskemu osnutku KPI, proti kakršnikoli zaščiti, ali za skrajno omejitveno zaščito slovenske manjšine. Tržaški *Il Piccolo*, glasilo Liste in nekatere zasebne radijske postaje so se mesece napajale iz vira, ki ga je omenjeni članek sprostil. Kot je zapisal B. Race, je bil takrat verjetno prvič uporabljen izraz "*prevaricazione*" v zvezi s slovensko manjšino.²⁴ Protislovenska gonja, ki je svoj vrh dosegla jeseni 1979, se po tonih ni razlikovala od one iz prvih povojnih let. Dejansko se je Trst vrnil v ozračje petdesetih let. Za pretvezo je – kot rečeno – služil zakonski osnutek sen. Grbčeve.²⁵ Ker je omenjeni osnutek predvideval

* * *

²³ G. Sapelli, *prav tam*.

²⁴ V začetku članka je pisalo, da senatorka Grbčeva in KPI stremita za "nadvlado (*predominio*) manjšine v škodo večine". S tako nadvlado naj bi se "pripravljali preobrat vlog (da bi manjšina postala večina in obratno), da z drugimi, drugačnimi metodami v nedolgem času doseže »dejansko«
priključitev širokega pasu deželnega ozemlja v jugoslovansko sfero". Članek zaključuje s trditvijo, da to ni zakon za zaščito, temveč "*prevaricazione*" številčno šibke manjšine nad večino. Več o tem B. Race, "Prevaricazione", *Jabranski koledar*, 1983, str. 19-22.

²⁵ Takoj na začetku VIII. zakonodajne dobe je bil 22. junija 1979 vložen zakonski osnutek socialističnih senatorjev (prvopodpisani Lepre). Osnutek komunističnih senatorjev s prvopodpisano G. Gerbec je bil vložen 15. februarja 1980. V poslanski zbornici je bil 15. julija 1980 vložen zakonski osnutek poslanke LpT Gruber-Bencovec, a je bil aprila 1982, pred koncem zakonodajne dobe, umaknjen. 12. novembra 1980 je bil vložen zakonski

možnost uporabe slovenščine v odnosih z oblastmi, je Trst preplavilo geslo "*No al bilinguismo!*" S tem v zvezi se je postavljala zahteva po preštevanju.²⁶ To samo potrjuje, kako je bilo nasprotovanje industrijski coni v resnici le preveza za sčuvanje proti sosednji državi in njeni manjšini. Del mesta, ki je tedaj postal bučen in glasen, ni želel pomiritve z Jugoslavijo in je bil sovražno razpoložen do Slovencev znotraj italijanskih meja.

V nekaj letih se je torej klima radikalno spremenila, tržaške stranke so to kajpak morale vzeti na znanje - nekatere dokaj hitro, druge počasneje: že v letu ratifikacije Osimske pogodbe, so se pojavili dvomi socialistične stranke v zvezi s prvo industrijsko cono; prve dvome v zvezi s tem je KPI izrazila leta 1979; KD, in s tem tudi vlada, sta se odrekli zamisli o industrijski coni na Krasu leto kasneje. V osemdesetih je socialistična stranka šla še dlje: oktobra 1982 se je odločila za koalicijo z LpT. Ta je sicer na junijskih volitvah leta 1983 doživela pekoč poraz. Čeprav je prešla v opozicijo, je še vedno ostajala potencialni zaveznik manjšinskih odborov na občini in pokrajini, zato se je njena senca čutila v programskih izjavah koalicij in v javnih nastopih tržaškega župana. Prisotnosti Slovencev in njihovih strank v obeh koalicijah ni bilo čutiti. Protislovenska kampanja Liste je poleg tega obudila neofašistično stranko in njene mlajše pristaše, ki so v času pred volitvami segli po sredstvih nasilja izpred šestdesetih let.²⁷ Nacionalistični kurz PSI je kronal Craxi v novi vladni vlogi jeseni 1984, ko je označil mejo z Jugoslavijo kot "nepravično in tesno". Sodelovanje med LpT in PSI se je nadaljevalo še v drugi polovici osemdesetih. Pred parlamentarnimi volitvami v letu 1987 sta tajnik LpT Staffieri in Martelli (PSI) v Rimu podpisala sporazum o skupnem volilnem nastopu. Tako je LpT uspelo izvoliti senatorja Camberja, kljub temu da je Lista doživela poraz na deželni volitvah in bila ob polovico glasov. Dejansko so s ponujenim zavezništvom socialisti rešili LpT pred političnim izginotjem. Prisotnost Slovencev potlej ni bila več niti tolerirana: stranka Slovenska skupnost je bila oktobra 1988, ko je bil Ricchetti (KD) spet izvoljen za tržaškega župana, izključena iz politične koalicije tako na občini kot na pokrajini. To je omogočilo šovinistični politiki LpT, da je še v devetdesetih s položajem na tržaški občini delila Slovencev zadnje udarce: oktobra 1992 je župan Staffieri z okrožnico prepovedal sprejemanje dopisov v slovenskem jeziku; 20. julija 1993 so organi občine pod vodstvom istega župana odstranili dvojezične krajevne napise v slovenskih vaseh Bazovica, Padriče, Trebče in Bani, ki so jih bili namestili sami domačini leta 1984 na zasebnih zemljiščih, ker je občina kršila pravico do dvojezičnih topografskih in drugih napisov, ki jih je zagotavljal Posebni statut priložen Londonski spomenici o soglas-

* * *

osnutek senatorja Južno-tirolske ljudske stranke Fontanarija (v dogovoru s stranko Slovenske skupnosti), 17. februarja 1982 pa še senatorjev KD (prvopodpisani De Giuseppe). Senarna komisija za ustavna vprašanja je začela razpravo o predloženih osnutkih zakona 6. marca 1982.

²⁶ M. Kacin Wolinz, J. Pirjevec, *prav tam*, str. 157-159.

²⁷ Glej B. Race, *Pogled nazaj: Judrojski koledar*, 1984, str. 18.

ju; v istem obdobju je tržaški občinski svet iz novega pravilnika o rajonskih sosvetih črtal člen, ki je svetovalcem zagotavljal pravico do rabe slovenščine na sejah svetov in s tem kršil pravico do uporabe manjšinskega jezika v javnem življenju.

5 Osimo in Slovenci v Italiji

SKGZ – in s tem večinski del slovenske narodne skupnosti v Italiji – je Osimske sporazume v svoji celovitosti ocenila pozitivno. V njih je videla sad dogovarjanja in s tem jamstvo za mirno reševanje odprtih vprašanj med državama; ocenjevala je celoto, ne le tistih delov sporazuma, ki so neposredno zadevali manjšine, videla je torej tudi možnosti za poglobljanje in širitev sodelovanja na številna področja: gospodarsko, infrastrukturo, transportnih poti in sistemov itd.

Slovenci so tako kot leta 1954 po sklenitvi Londonskega sporazuma pričakovali, da bo italijanska vlada takoj pristopila k pripravam za izdelavo globalnega zaščitnega zakona.²⁸ V tem pogledu je značilna ocena K. Šiškoviča: "Osimski sporazumi so bili nedvomno zgodovinska preokretnica v povojnih odnosih med Jugoslavijo in Italijo, ker so začrtali tudi določeno linijo poglobljanja in razširitve sodelovanja in prijateljstva med obema državama in na sami meji. Meja je postala dokončna in bi se bila morala razbliniti vsa izigravanja okrog nje. Italijanska stran je pogostoma dala razumeti, da se slovenska manjšinska vprašanja ne bodo rešila, dokler se ne vzpostavijo dokončne meje. Ta argument, ki ni bil nikoli javno izrečen in je deloval v ozadju, je torej odpadel z osimskimi sporazumi in je bilo pričakovati, da bo tudi reševanje slovenskih manjšinskih vprašanj krenilo po novi poti. Dejansko pa so po osimskih sporazumih nastale na italijanski strani nekatere težave s tem, da se je v Trstu razrasla šovinistična gonja proti samim sporazumom in proti dokončnosti meje. Težave so prav gotovo prispevale k odlaganju določenih rešitev, kar je prišlo prav silam, ki so proti ureditvi slovenskih vprašanj."²⁹

Z Osimskim sporazumom je torej zaščita slovenske manjšine prišla na dnevni red.³⁰ Kljub temu se je pri vladi začelo premikati šele po neposrednem pritisku

* * *

²⁸ Ob razpravi o ratifikaciji Osimskih sporazumov je poslanska zbornica 17. decembra 1976 izglasovala dve izredno važni resoluciji glede manjšinske zaščite. Prva resolucija vsebuje tudi odstavek: "Poslanska zbornica zavezuje vladu, da poskrbi za ustrezne instrumente za zagotovitev popolne enakopravnosti, svobodnega razvoja in globalne zaščite slovenske narodne manjšine, ki živi v deželi F-JK". To resolucijo so predlagali poslanci Piccoli (KD), Natta (KPI), Lombardi (PSI), Preti (PSDI) in Bandiera (PRI); vlada jo je sprejela kot svojo obvezo. V Spomenici senata, ki so jo predložili senatorji Grbčeva (KPI), Lepre (PSI) in Caretoni (neodvisna levica), je zapisano: "senat zavezuje vladu, da čimprej, vendar pa najkasneje v 18 mesecih, pripravi globalni zakon, ki naj slovenski manjšini v Italiji zagotovi popolno varstvo, vse možnosti razvoja, njeno popolno izenačenje in njeno polno priznanje." Več o tem S. Renko, Ob 30-letnici londonskega Memoranduma, *Jadranski koledar*: 1984, str. 27-43.

²⁹ K. Šiškovič, *Znano in neznano o slovenskem vprašanju v Italiji. Pogovori in razmislija nja*, Trst, 1984, str. 84.

³⁰ Prvi zakonski predlogi za zaščito slovenske manjšine so bili predloženi v V. zakonodajni dobi italijanskega parlamenta. Spomladnja leta 1970 je svoj prvi, sicer še mednarodni zakonski osnutek slovenske komunistične stranke

enotne slovenske delegacije ob srečanju s predsednikom vlade Andreottijem 9. avgusta leta 1977. "Sad prvega pogovora z Andreottijem je bila ustanovitev posebne komisije za slovenska vprašanja pri predsedstvu vlade, ki je delovala 3 leta, ni pa prišla do nobenih enotnih zaključkov, ker so prišle na dan prevelike razlike v pojmovanju globalnosti med italijanskimi in slovenskimi člani komisije. Stališča so si bila zelo različna in prav zaradi tega je slovenska stran odklonila zaključke komisije, ki pa so bili poslani predsedstvu vlade."³¹ Po mnenju slovenskih članov komisije bi delo, kljub temu da je podrobno obravnavala razna vprašanja, lahko zaključila v enem samem letu. Če nadalje upoštevamo, da se v letu 1981 - se pravi leto potem, ko je komisija zaključila svoje delo - stvar v parlamentu ni premaknila, lahko upravičeno sklepamo, da je tudi obstoj komisije služil zavlačevanju.³²

Prvi kamen spotike pri uresničevanju Osimskih sporazumov je bila interpretacija obvez v zvezi z manjšinskim vprašanjem. Interpretacija italijanske vlade je bila, da mednarodne obveznosti Italije zadevajo izključno tržaške Slovence, za ostale pa poskrbi država na podlagi internega prava. Skladna s tem je bila objava osnutka odloka Predsednika Republike 15. julija 1978 za izvajanje osimskih obvez: namenjen je bil le tržaškim Slovencem in je bil zato zavržen enoglasno. Temu nasprotno stališče se je glasilo: "Slovenci priznavajo, da mora Italija urediti slovenska vprašanja s svojo interno zakonodajo in na podlagi ustave, vendar poudarjajo, da ta obveza izhaja iz osimske pogodbe, saj bi vsakršno zavlačevanje z globalnim zaščitnim zakonom pomenilo kršitev osimske pogodbe."³³

S potekom del posebne komisije za proučevanje problemov slovenske manjšine v Italiji Slovenci niso mogli biti zadovoljni. Da je bilo delo nezadovoljivo, je pripisati tudi dejstvu, da je obstajalo številčno nesorazmerje med člani slovenske in italijanske narodnosti (5:16). Zato je enotna delegacija leta 1980 dosegla pri predsedniku vlade Cossigi, da je iz vrst članov komisije marca imenoval paritetno delovno skupino (5:5), vendar je kljub temu poslednjemu poskusu komisija za-

* * *

Drugi, ki so ga predlagali socialisti, je bil že bolj izpopolnjen. Septembra 1971 je bil po južnotirolskem zgledu predložen "Paket SKGZ". Četrty dokument sta prispevali Slovenska demokratska zveza iz Gorice in Slovenska skupnost iz Trsta; predložen je bil udeležnemu zboru kot predlog državnega zakona ter parlamentu kot peticija. Februraja 1972 je predložila parlamentu svoj zakonski osnutek tudi socialistična stranka proletarske enotnosti. Predlogi so izhajali iz Posebnega statuta Londonske spomenice vendar so razširjali pravice na vse Slovence v Italiji. Porodili so se v obdobju zblizanja med Italijo in Jugoslavijo. To je bilo hitro obdobje liberalne otplivitve slednje, ki je ugodno vplivalo tudi na odnose znotraj same skupnosti.

³¹ *Prav tam*, str. 85-86. Posebna komisija pri predsedstvu vlade je bila imenovana 24. decembra 1977. Več o tem S. Sperič, *Rimski mlini*, Trst, 1985.

³² Glej B. Race, Štiri vprašanja, *Jadranski koledar*, 1982, str. 1-5.

³³ K. Šiško, *prav tam*, str. 85. Slovenska interpretacija se je naslanjala na celovitost Osimske pogodbe, se sklicevala na 4. odstavek preambule in ga spravljala v zvezo z 8. členom Pogodbe. Leta 1978 sta KPI in Slovenska skupnost izdelali nova osnutka, saj so bili prejšnji že zastarali, socialistična stranka je obdržala prejšnjega, SKGZ se sicer ni odrekla mnenju, da je treba vprašanje rešiti na podlagi spremembe posebnega statuta avtonomne države, je pa pristala na to, da se pridruži strankam v zahtevi po normalnem zakonu, ki naj bo globalen v ozemeljskem in produktem smislu.

ključila mandat 31. decembra 1980 z dvojnimi poročilom. Jabolko spora so bila mestna jedra in videmska pokrajina.

Zaradi neučinkovitosti posebne komisije so pet let po Osimu Slovenci začeli enotno zahtevati, naj se v najkrajšem času v parlamentu začne razprava o obstoječih zakonskih osnutkih. V VII. zakonodajni dobi (1976-1979) se je razprava začela v pristojni senatni komisiji, vendar je postopek bil prekinjen, ker je prišlo do predčasnega razpusta parlamenta zaradi vladne krize. Tudi v VIII. legislativni dobi (1979-1983) se je začela razprava v senatni komisiji za ustavna vprašanja, a dlje od tega ni šlo.³⁴ Gesla in pogledi Liste za Trst so začeli prodirati tudi v druga okolja. Tako se je 11. oktobra 1982 na srečanju tržaških vodilnih kadrov Krščanske demokracije njihov ugledni predstavnik C. Belci, sicer zagovornik Osimskih sporazumov, zavzel za priznanje pravic posameznika in skupnosti, kar da je treba doseči z upoštevanjem "ravnovesja in zmernosti" ter s spoštovanjem "harmonije" kot pogoja za sožitje, ker zaščita manjšine ne sme pomeniti oškodovanja ali "*prevaricazione*" večine.³⁵

V letu 1982 so ustavni sodniki v razsodbi št. 28 ugotovili, da so Slovenci »priznana jezikovna manjšina«, kar je pomenilo, da so jim priznane neodtujljive pravice do rabe jezika v osebnih in uradnih odnosih z upravnimi in sodnimi oblastmi ter pravico do odgovora v istem jeziku neposredno ali s pomočjo tolmača,³⁶ se pravi »minimalno zaščito«, ki izhaja direktno iz 6. člena ustave in iz 3. člena Posebnega statuta Avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine, ne glede na izvajalno zakonodajo; z ustavno razsodbo št. 312 iz leta 1983 so tudi podčrtali, da varstvo ni v domeni samega parlamenta, ampak morajo zanj poskrbeti tudi druga telesa z zakonodajno oziroma normativno pristojnostjo, kot so Dežela, pokrajine, občine.

V manjšini je prizadetost naraščala. Prevladovala je ocena, da je po vseh demokratičnih kriterijih mera že polna. Benečani so februarja 1984 prosili za pomoč papeža, v Trstu je prve dni maja 600 slovenskih izvoljenih predstavnikov terjalo globalno zaščito za Slovence. Pobude so se stopnjevale vse do 20. maja, ko je bila na goriškem Travniku organizirana množična protestna manifestacija v podporo novemu zakonskemu osnutku KPI in drugim do tlej predloženim,³⁷ ki se je je

* * *

³⁴ Sprejet je bil sklep, da delegacija komisije obišče deželo Furlanijo-Juljsko krajino, da pride v stik s Slovenci in njihovimi organizacijami ter s predstavniki oblasti. Toda z obiskom senatorjev so odlašali, ker je manjšina terjala za Slovence v videmski pokrajini enake pravice kot za goriške in tržaške, kar se je vidnim deželnim demokrščanskim politikom zdelo pretrirano. V istem obdobju pa je delegacija komisije poslanske zbornice, ki je obravnavala osnutek zakona za zaščito jezikovnih skupin, med katere sodijo Furlani, bila v Vidnu in tam opravila proizvedovalno akcijo. Glej B. Race, *Pogled nazaj, Jadranski koledar*, 1984, str. 17.

³⁵ Več o tem B. Race, "Prevaricazione", *Jadranski koledar*, 1983, str. 19-22.

³⁶ Pri pisemenih stikih pa mora biti odgovoru dodan vsaj prevod. S tem je ustavno sodišče dobesedno prepisalo prvi odstavek 5. člena Posebnega statuta, priloženega Londonski spomenici o soglasju. M. Ozbič, *prav. tam*, str. 18.

³⁷ V IX. legislaturi je KPI vložila svoj zakonski osnutek tako v senatu kot v poslanski zbornici. Slovenska skup-

udeležilo 12 tisoč oseb. Podobna množična manifestacija je bila novembra istega leta na Trebčah zaradi dvojezičnih krajevnih napisov, ki so jih domačini sami na lastne stroške postavili na zasebna zemljišča. A tudi te oblike pritiska niso nič zalegle. Deset let po podpisu Osimskih sporazumov je stranka Slovenska skupnost zborovala v Osimu, v skoraj istem času so na tržaški pošti označili slovenščino za "neznan jezik"!

Ne le da oblike pritiska, ki so jih Slovenci izpeljali v letu 1984, niso nič zalegle, dejati bi pravzaprav morali, da so te akcije, ki so izpričale nezanemarljivo mobilizacijsko moč slovenskih organizacij in slovenskih političnih predstavnikov, privedle do učinka, ki je bil različen od pričakovanega. Odločnost, ki jo je manjšina ob tej priložnosti pokazala, ni v ničemer olajšala poti sprejemanja zaščitnega normativa. Prej bi lahko trdili, da je določene kroge alarmirala in jih spodbudila k ukrepanju. Tako se je v tržaškem dnevniku *Il Piccolo* 28. septembra 1985 pojavila trditev, da je bila v evropskem parlamentu slovenska manjšina v Italiji označena kot najbolj zaščitena manjšina v Evropi. Da bi bila ta misel izrečena v evropskem parlamentu ali pa da bi to celo bila ugotovitev parlamenta, kot so kasneje nekateri naprej prenašali trditev, je generalni direktor evropskega parlamenta sicer zanimal, vendar je kljub temu - vedno po zaslugi dnevnika, ki je sintagma lansiral - v naslednjih mesecih to postala krilatica. Za njeno podkrepitev je M.I.L.L.E. (Movimento per l'Italia Libera nella Libera Europa) izdala brošuro, v kateri je navajal 102 zakona v korist slovenske manjšine v Italiji. V resnici je šlo za normativne akte različne stopnje in izvora, ki največkrat z manjšino niso imeli zveze ali so se je dotikali le marginalno.³⁸ V kampanjo se je poleg lokalnega vključil tudi vsedržavni tisk.³⁹ Ni torej čudno, da je takrat B. Race ugotovil: "nazadovali smo za dvajset let". Tudi vlada tedaj do manjšine ni bila mehka. V začetku leta 1986 je minister Vizzini odrekal Slovincem pravico do javne rabe materinega jezika. Upravičeno je SKGZ njegov in torej vladni zakonski osnutek označila za nesprejemljivega. Tedaj sta bila v Rimu zaustavljena dva ratifikacijska postopka zaradi "neizvajanja Osimskih sporazumov". V Trstu pa je ob raznih Lega Nazionale, Federazione Grigioverde in drugih patriotskih in nacionalističnih organizacijah bil zelo dejaven *ad hoc* ustanovljen Odbor za zaščito italijanstva Trsta.⁴⁰

* * *

nost ga je vložila preko senatorja Fontanarja v senatu. KD pa samo v poslanski zbornici. Vse tri stranke so vložile nespremenjene zakonske osnutke. Socialistična stranka je z vložitvijo kasnila, po razlagi njihovih deželnih predstavnikov, poslancev in senatorjev, ker je hotela prejšnje besedilo, ki je bilo nespremenjeno od leta 1971, prilagoditi novim, predvsem šolskim zakonom. Tako zadržanje pa je tudi vzbujalo sum, da "imamo opraviti z mlačno politično voljo ali celo z dejstvom, da take volje ni". Glej B. Race, *prav tam*, str. 17-18.

³⁸ Vec o terra: Sulla tutela degli Sloveni in Italia. Appunti per una riflessione, Supplemento straordinario al *Bollettino d'informazioni degli Sloveni in Italia*, 1986, št. 19.

³⁹ Glej npr. članek: Trieste come Bolzano? Gli Sloveni chiedono gli stessi "diritti" dei sudtirolesi in Alto Adige, ki ga je 27. marca 1986 objavil *Il Giornale*.

⁴⁰ Glej L.L. Sirovich, *Cime irredente. Un tempestoso caso storico alpino*, Torino, 1996.

Takoj v začetku X. zakonodajne dobe so komunistični senatorji vložili zakonski osnutek za zaščito Slovencev v Italiji,⁴¹ med sprejemanjem finančnega zakona pa je bila iz proračuna ponovno črtana postavka za Slovence. Tudi minister Maccanico se je v odgovoru na interpelacijo sen. Spetiča izjasnil, da Slovenci nimajo pravice uporabljati svojega jezika v odnosih z javno upravo. V letu 1987 so nadzorni organi razveljavili vse odloke deželne uprave za podpore slovenskim društvom, ker so bile prošnje napisane v slovenščini. Od maja 1988 in skozi celo leto 1989 so oblasti zavračale slovensko napisane prošnje in prizive, češ da je slovenščina tuj in torej v Italiji brezpraven jezik. Večtno bolj se je vsiljevalo vprašanje spodnje meje zaščite, zato ni bilo od več, da se je segalo po Posebnem statutu in se poudarjalo njegovo vsebino.⁴² Februarja 1988 je bila v Trstu pred Coronejskimi zapori demonstracija zaradi aretacije prof. Pahorja.⁴³ Sredi junija se je v senatu začela razprava o zakonskem osnutku za slovensko manjšino, že tedaj si je - podobno kot sedaj leta 2000 - sen. Camber prizadeval zaustaviti postopek. Zakon se je zdel nedosegljiv,⁴⁴ manjšino je zajelo malodušje.⁴⁵

Novembra 1989 je De Mitova vlada odobrila osnutek zaščitnega zakona, ki je prevzel ime po njegovem predlagatelju, ministru Maccanicu, in ga je januarja naslednje leto predstavila v senatu. Šlo je za prvo vladno besedilo, ki se je navezovalo na delo Cassandrove komisije. Njegova značilnost je tudi bila, da različno od prejšnjih besedil ni priznaval, da so Osimski sporazumi vir recipročnih obveznosti na mednarodni ravni in kot taki vir nadrejenega prava. Dejansko je manjšini odvzemal zunanje garanta in obvezujočo mednarodno normativo. Predlog tudi ni priznaval enotnosti manjšine, ne v smislu enakosti v treh pokrajinah niti v smislu enake veljave norm tako v mestih kot na podeželju.⁴⁶ Zato so slovenski izvoljeni predstavniki, zbrani na zborovanju v Špetru Slovenov konec marca 1990, zahtevali izboljšanje Maccanicovega osnutka. Konec leta je bil zakonski osnutek predan ožjemu odboru I. senatne komisije.

V začetku leta 1991 je bil dokončno odobren zakon št. 19. Pomemben je, ker je odprl novo poglavje in začel uveljavljati nov koncept razvoja in projiciral ob-

* * *

⁴¹ Dvounmen predlog o zaščiti slovenske manjšine je predstavila LpT. Leta 1988 so vložili zakonski osnutek o zaščiti Slovencev socialistični poslanci, v senatu je bil vložen zakonski osnutek o globalni zaščiti Slovencev SS-k in osnutek za zakonsko zaščito slovenske manjšine Neodvisne levice.

⁴² B. Race, Štirideset let čakanja nazadnje ogorčenje, *Jadranski koledar*: 1988, str. 65-68.

⁴³ Pošta je Pahorju odrčkala pravico do izpolnitve položnice v slovenščini. Dober mesec za tem je v drugem primeru tržaški pretor Reinotti ugotovil, da je zavračanje pisem s slovenskim naslovom protizakonito.

⁴⁴ S. Spetič, Nedosegljiv zaščitni zakon za slovensko manjšino. Pasivnost se ni obrestovala. Brez pritiska manjšine in demokratičnih sil ne bo mogoče ničesar doseči, *Jadranski koledar*: 1989, str. 69-72.

⁴⁵ "Žal pa se je z melonarskim duhom okužil večinski del tržaškega političnega življenja, kar bo žal še dolgo pogojevalo reševanje odprtega slovenskega vprašanja..." Glej K. Palčič, Razočaranja, pritiski, krivice..., *Jadranski koledar*: 1989, str. 63-67.

⁴⁶ M. Kacin Wolinz, J. Pirjevec, *prav tam*, str. 165.

mejna območja v bližnje in daljno sosedstvo. Za Slovence je prav posebnega pomena. "V tem zakonu je mejnima manjšinama priznana posebna vloga, slovenski pa namenjena denarna pomoč do odobritve zaščitnega zakona." V tem kontekstu se je že tedaj ponujala nova interpretacija osimskega varstva. "Kljub stiski s časom je še malenkostna možnost, da bi parlament osvojil vsaj okvirni zakon, ki bi določil temeljne pravice in organe nadaljnega dogovarjanja med državo in manjšino."⁴⁷

II. PO PRIZNANJU IN SUKCESIJI

6 Novi vidiki italijanske diplomacije

Ob razpadu Jugoslavije se je v Italiji odprlo vprašanje legitimnosti Osimske pogodbe iz leta 1975 in sukcesije SFRJ.⁴⁸ Povezano s tem se je zastavljalo tudi vprašanje oportunitati odpiranja novih pogajanj o Pogodbi s Slovenijo in Hrvaško. Zunanji minister De Michelis je 2. septembra 1991 izjavil v poslanski zbornici, da italijanska vlada namerava "preseči pogodbo iz Osima, ne da bi jo postavila v razpravo, in zavrača odpiranje kakršnekoli ozemeljske zahteve". Prav tako v spodnjem domu parlamenta je bil 22. in 23. oktobra 1991 postavljen problem učinkov nove meje med Slovenijo in Hrvaško na življenje Italijanov v Istri, ki da bo prvič v zgodovini razdeljena. Razprava na to temo se je v senatu zaključila 12. novembra z odobritvijo resolucije, ki je vladi priporočila, da ukrene, kar je potrebno, "za dopolnitev dvostranskih sporazumov sklenjenih z bivšo Jugoslavijo, s posebnim ozirom na varstvo italijanske manjšine in na razvoj gospodarskega, kulturnega, socialnega in ambientnega sodelovanja". Vlada je zato skušala zagotoviti enaka jamstva za vse Italijane v Istri in Dalmaciji. Italija je želela, da bi bil 15. januarja 1992, ob priznanju Slovenije in Hrvaške, dogovorjen in podpisan Memorandum o varstvu italijanske manjšine, s čimer bi bila zagotovljena njena enotnost. K podpisu je pristopila le Hrvaška, Slovenija se je obvezala, da bo spoštovala določila

* * *

⁴⁷ S. Spetič, Tudi v čudeže ne verjamemo več. Gospod, ne odpusti jim, saj vedo kaj delajo.... *Jadranski koledar*: 1992, str. 15-17.

⁴⁸ V zvezi s pravnimi aspekti novonastale situacije glej G. Conetti, I problemi giuridici aperti con la disgregazione della Federazione jugoslava, *Trieste & oltre*, 1994, št. 6, str. 568-575. Politični profil dogajanja z vidika italijanskega kronista nudi knjiga: M. Manzin, *Spine di confine*, Trieste, 1997. Dejati je treba, da so ob zaostrovanju krize v Jugoslaviji deželne oblasti Furlanije-Juljske krajine simpatizirale s prizadevanji za osamosvojitve Slovenije. "Hkrati pa so se v Italiji in zlasti v Trstu močno aktivirale nacionalistične sile, ki so sicer verbalno podpirale osamosvojitve Slovenije in Hrvaške, dejansko pa so v tem videle priložnost, da pristavijo svoj lonček in razpad izkoristijo za razveljavitev Osimske pogodbe ter postavljanje zahtev o »vrnitvi Istre«. Glej M. Kosin, Slovenska manjšina v slovensko-italijanskih odnosih (kronološki pregled za obdobje od osamosvojitve 1991 do konca 1995), *Razprave in gradivo*, Ljubljana, 1998, št. 33, str. 58-59.

Memoranduma, da si ga ni podpisala zaradi pomanjkanje recipročne klavzule v korist slovenske manjšine v Italiji.

Ko je Slovenija 31. julija najavila, da sukcedira bivši Jugoslaviji v pogodbah, ki jih je bila ta sklenila z Italijo, je vlada reagirala medlo: z noto je 8. septembra 1992 prepustila Farnesini, da to vzame na znanje. Privolitev je sprožila polemiko, saj so nekateri opazovalci bili mnenja, da je to pomenilo implicitno priznanje veljavnosti Osimske pogodbe; hkrati se jim je zdelo, da se država odpoveduje možnosti revizije oziroma odprtju novih pogajanj o vsebini Pogodbe, kar je marsikdo tedaj podpiral.⁴⁹

Prav primer pozitivnega vzetja na znanje slovenske odločitve, da sukcedira Jugoslaviji v pogodbah, ki so bile sklenjene z Italijo, nekateri jemljejo za dokaz, da Rim ni potiskal v ospredje dvostranskih vprašanj vse do konca leta 1992. Tako za držanje Italije je mogoče po njihovem mnenju tako razložiti: spričo destabiliziranja širšega jugovzhodnega območja evropske celine je italijanska vlada v razpadu Jugoslavije videla prej razloge tveganja kot pa priložnost za ponovno odprtje, kajpak sebi v prid, dvostranskih problemov, ki so še prisotni v zgodovinskem spominu in jih je urejala prav Osimska pogodba iz leta 1975.⁵⁰

Nasprotovanje tej liniji je naraščalo, porodilo je "stranko revizionistov". Odločilen impulz sta temu gibanju dala Trst in severno-vzhodna Italija - torej prav območje dežel, ki so se ob razpadu Jugoslavije najbolj zavzele za sekcesionistični republiko, kot so takrat poimenovali Slovenijo in Hrvaško. "Stranka" je nastopala z bolj ali manj zmernimi stališči, kakršna je npr. zahteva po restituciji dobrin optantov iz Istre in Dalmacije, pojavljale pa so se tudi zahteve po odpovedi Pogodbe iz Osima po zrušenju izvirnega pogodbenika Sporazuma iz leta 1975 (in potem ko je bilo ozemlje, ki ga pokriva Pogodba, razdeljeno med Slovenijo in Hrvaško).⁵¹

Decembra 1992 je italijanska vlada izrazila voljo, da začne pogovore o Pogodbi, da si ne o mejah. V nasprotju z iredentističnimi tezami, ki jih je na vsedrjavni ravni zagovarjala le MSI, je bila večkrat odločno izključena vsakršna taka možnost. Razlogi, ki jih je s tem v zvezi navajal zunanji minister Andreatta so bili, da je nasproti nestabilnosti, ki vlada v srednje-vzhodni Evropi, interes Italije ohraniti meje, ki so bile potrjene v Helsinkih.⁵²

Potem ko je bila imenovana komisija, ki ji je zunanji minister Colombo zaupal nalogo, da začne pogajanja s Slovenijo in Hrvaško, so se februarja 1993 začeli dvo-

* * *

⁴⁹ L.V. Ferraris (ur.), *Manuale della politica estera italiana 1947-1993*, Roma-Bari, 1996, str. 443-450.

⁵⁰ Ob tem ne gre pozabiti, da je bila marginalna vloga Italije v itak neodločnem evropskem razreševanju krize, ki je sledila razpadu Jugoslavije, tudi posledica hude notranjepolitične krize. Glej M. Dassu, *Perche l'Italia ha fallito nella ex Jugoslavia*, *Limex*, 3/94, str. 219-228.

⁵¹ *Prav tam.*

⁵² *Prav tam.*

stranski pogovori o posebnih vprašanjih, kot so: odškodnina za zapuščeno imovino italijanskih ezulov oziroma njena povrnitev, varstvo manjšin, gospodarsko sodelovanje. V ospredje stopita dve kontroverzni točki: prva zadeva izvajanje Rimskega sporazuma iz leta 1983, ki izvršuje Osimsko pogodbo; od odškodnine, ki jo je bila Jugoslavija dolžna plačati, je bil poravnani le manjši del; druga pa slovenske in hrvaške ustavne norme, ki tujcem ne dovoljujejo nakupa nepremičnin; italijanska stran v zvezi s tem pričakuje, da bodo sprejete ustavne spremembe, ki bodo italijanskim ezulom omogočile ponoven nakup svojčas razlaščene imovine.

Kar se zaščite italijanske manjšine tiče, se italijanska stran drži kriterijev, ki jih je razglasil Memorandum iz leta 1992. S hrvaške strani prihaja zahteva po vključitvi klavzule o recipročnosti, ki ji Italija nasprotuje, češ da obstaja varstvo v korist manjšin, katerih številčnost je negotova. Pogajanja s Slovenijo pa italijanska stran poveže s slovensko prošnjo za včlanitev v Evropsko unijo: Italija doseže, da do začetka pogajanj ne pride, dokler Slovenija ne pokaže, da namerava zadostiti italijanskim zahtevam v zvezi s premoženjem ezulov, saj gre – po prepričanju Italije – za pravice, ki jih mora spoštovati sleherna država članica Evropske unije.⁵³

7 Vidiki slovenske diplomacije

Še pred priznanjem Republike Slovenije je v ospredje italijansko-slovenskih odnosov stopilo vprašanje narodnih manjšin. In prav pri vprašanju manjšin, ki sta ga obe strani – slovenska in italijanska – postavljali zelo odločno, se je "zalomilo" ne le pred ampak celo ob mednarodnem priznanju nove slovenske države. Na zahtevo slovenske je bila italijanska stran najprej pripravljena skleniti ob "trojnem sporazumu Italije, Hrvaške in Slovenije o zaščiti italijanske manjšine", ki ga je zahtevala Italija, ker se je v spremenjeni situaciji italijanska manjšina znašla v dveh novih državnih enotah, še poseben sporazum oziroma protokol o zaščiti slovenske manjšine.⁵⁴ Dejansko je tudi prišlo do uskladitve in parafiranja obeh: trojnega sporazuma o italijanski manjšini in izhodišč za dvostranski sporazum o zaščiti slovenske manjšine.⁵⁵ Pred tem je enotna delegacija Slovencev v Italiji sprejela po-

* * *

53 L.V. Ferraris (ur.), *prav tam*.

54 O tem vprašanju sta se z zunanjim ministrom De Michelisom razgovarjala v Ljubljani med njegovim obiskom 21. decembra 1991 predsednik vlade Peterle in zunanji minister Rupel. De Michelis je na tem razgovoru dejal, da bi želeli "trojni sporazum Italije, Hrvaške in Slovenije o zaščiti italijanske manjšine", ki v novi situaciji živi razdeljena v dveh državah. Zagotovil je, da se italijanska vlada zavzema tudi za ureditev zaščite slovenske manjšine v Italiji in da so o tem "pripravljene podpisati poseben sporazum oziroma protokol". Rupel je nato predlagal, da bi hkrati s trojnimi sestankom o italijanski manjšini pred 15. januarjem potekalo tudi slovensko-italijansko srečanje o slovenski manjšini, s čemer je De Michelis soglašal. M. Košin, *prav tam*, str. 60.

55 Po parafiranju trojnega memoranduma sta slovenska in italijanska stran pristopili k oblikovanju besedila dvostranskega memoranduma o položaju in varstvu slovenske manjšine v Italiji. Italijanska stran je najprej odklanjala takšen dogovor, potem pa pristala na oblikovanje nekakšnih izhodišč za dvostranski sporazum o zaščiti slovenske manjšine, ki naj bi ga Slovenija in Italija sklenili. *Prav tam*, str. 61.

sebno Spomenico, v kateri je zahtevala sklenitev posebnega sporazuma med Italijo in Slovenijo o zaščiti slovenske manjšine na celotnem območju, kjer manjšina živi.⁵⁶

Res je sicer, da je bilo besedilo parafiranega osnutka memoranduma o slovenski manjšini v slovenskem zunanjem ministrstvu ocenjeno kot nezadovoljivo zaradi premajhne preciznosti, zlasti glede opredelitve ozemlja, kjer živi avtohtona slovenska manjšina.⁵⁷ Vendar je ne glede na to Italija na predvečer podpisa obeh sporazumov o manjšinah in mednarodnega priznanja odstopila od podpisa sporazuma o slovenski manjšini.⁵⁸ To je imelo za posledico, da je tudi Slovenija v izjemno kočljivem trenutku odpovedala podpis tristrankarskega memoranduma in s tem tvegala, da si "zaigra" italijansko priznanje slovenske države, ki ji je sicer bilo obljubljeno, a ga je soseda veskozi pogojevala s sklenitvijo trojnega sporazuma.⁵⁹ Kljub veliki negotovosti je bilo sklenjeno⁶⁰, da do podpisa ne bo prišlo, ker Slovenija ni hotela pustiti slovenske manjšine na cedilu; ocenjeno pa je tudi bilo, da slovensko javno mnenje drugačnega ravnanja svojih predstavnikov ne bi razumelo.

Kljub temu je Italija naslednjega dne priznala Slovenijo. Res pa je tudi, da od poved podpisa ni bila brez posledic. "Po mednarodnem priznanju Slovenije so italijanska vlada in njeni organi postajali slovenski manjšini vedno manj naklonjeni".⁶¹ Kljub Osimski pogodbi ter sodbam usravnega sodišča v prid uporabe slovenskega jezika, Italija ni pokazala dejanske pripravljenosti storiti kaj konkretno-

* * *

56 V Spomenici, ki je bila sprejeta 8. januarja 1992, je nadalje rečeno, da se mora Italija obvezati v kakšnih rokih bo, v soglasju s slovensko manjšino, sprejela in uveljavila ustrezne zaščitne norme. Poudarjeno je, da italijanske oblasti do tedaj niso sprostovale določil Posebnega statuta niti Osimske pogodbe. Kljub določilom ustave in sodbam ustavnega sodišča niso sprejele zakona, ki bi okvirno opredelil obseg političnih, jezikovnih, kulturnih, šolskih in družbeno-gospodarskih pravic slovenske manjšine na celotnem območju, kjer je avtohtono naseljena.

57 Na predvečer mednarodnega priznanja in hkrati na dan, ko je bil z italijansko stranjo dogovorjen sestanek v Gorici (14. januarja), je bil parafirani osnutek kritiziran tudi v Komisiji za mednarodne odnose Skupščine. *Prav tam*, str. 62.

58 V Gorici sta se Vitalone in Rupel najprej sestala na štiri oči. Italijanski podsekretar na zunanjem ministrstvu je Ruplu povedal, "da so ga prestregli voditelji KD iz Furlanije-Juljske krajine in zahtevali naj italijanska stran ne sprejme nobenega sporazuma o slovenski manjšini, saj bi v Zagrebu parafirani bilateralni memorandum pred volivci povzročil na obmejnih območjih pravi potres. Zato italijanska stran od njega odstopa in se o tem besedilu ni več pripravljena pogovarjati". *Prav tam*.

59 V Zagrebu na trojnem sestanku o memorandumu za italijansko manjšino je italijanska stran dala vedeti, da je sprejetje tega dokumenta pogoj za njihovo priznanje Slovenije in Hrvaške. "Italijanska stran je v pogajanjih tudi zahtevala, da se v memorandumu opredeli, v katerih občinah živi italijanska manjšina v Istri, Reškem področju, Dalmaciji in Slavoniji, manjšini prizna pravna subjektiviteta in kolektivne pravice, iz katerih izhaja pravica do zajamčenih predstavnikov v lokalnih in republiških predstavniških organih..." *Prav tam*, str. 61.

60 Še isti večer je bila v Ljubljani seja Komisije za mednarodne odnose. Poleg članov in predstavnikov zunanjega ministrstva so ji prisostvovali predsednik parlamenta Bučar, predsednik vlade Peterle ter enotna delegacija slovenske manjšine iz Italije. *Prav tam*, str. 63.

61 *Prav tam*, str. 57.

ga za preprečitev tihega zmanjševanja pridobljenih pravic manjšine. Vzporedno s tem je Italija začela kazati posebno skrb za zaščito italijanske manjšine v Istri. "Njihova nenadna velika skrb za svojo manjšino v Sloveniji in na Hrvaškem po osamosvojitvi vzbuja naše pomisleke saj zrcali neko novo italijansko politiko do Istre. V situaciji, ko odločno zavračajo sklenitev kakršnegakoli dvostranskega sporazuma o slovenski manjšini v Italiji, se njihovega vztrajanja na posebnem dvostranskem sporazumu za varstvo italijanske manjšine v Sloveniji ne da drugače smiselno pojasniti. Italijansko zunanje ministrstvo nanareč dobro ve, da njihova manjšina pri nas uživa nadevropsko raven zaščite".⁶²

Po mednarodnem priznanju je na dnevni red prišlo vprašanje slovenskega nasledstva v pogodbah, katerih podpisnica je bila Jugoslavija. Pogajanja o tem so se začela v Rimu aprila 1992. Da se Osimske sporazume z dopolnitvami oziroma spremembami prilagodi novemu stanju, je tedaj – presenetljivo – predlagala slovenska in ne italijanska stran. Italijanska stran je menila, da bi poseganje v vsebino Sporazumov predolgo trajalo, poleg tega bi zahtevalo ratifikacijo v parlamentu, zato je italijanska stran slovenski ta postopek odsvetovala. In res sta državi za ureditev tega temeljnega poglavja medsebojnih odnosov porabili malo časa: že 31. julija 1992, ko je dolžnost zunanjega ministra začasno opravljal ministrski predsednik Amato, je bila na svečanosti pri podsekretarju zunanjega ministrstva Spiniju izmenjava not o sukcesiji.⁶³

Da je bila previdnost in diskretnost italijanske diplomacije utemeljena, se je pokazalo kaj kmalu. V drugi polovici oktobra, dobra dva meseca po objavi v uradnem listu, so ezulski krogi sprožili hajko, pridružili so se jim LpT, MSI-DN in druge nacionalistične skupine. Posebej se je v protiosimski in protislovenski kampanji tedaj proslavil milanski dnevnik *Il Giornale*, ki je celo začel akcijo zbiranja podpisov za referendum o reviziji Osimskih sporazumov.⁶⁴

Odpiralo se je torej novo poglavje nasprotovanja Osimu s pavšalno zahtevo po reviziji Sporazumov, s katerimi je bil načrtan južni odsek italijanske vzhodne meje - odsek meje torej, ki Istro ločuje od Italije. Različno od prvega upora proti Osimu, ki je bil omejen na Trst, je bil upor zoper pravno nasledstvo Slovenije v Osimski pogodbi veliko manj lokaliziran in je zato toliko lažje prodril v osrčje italijanskega političnega sistema, ki je bil - to je tudi treba poudariti - v devedesetih bistveno drugačen od onega iz sedemdesetih let. Ob tem pa ni mogoče spregledati ene podobnosti: v obeh uporih so pomembno vlogo imeli tiskani mediji, dasirav-

* * *

62 *Prav tam*, str. 57-58.

63 Seznam sporazumov, ki so po izmenjavi not z dne 31. julija 1992 v veljavi med Republiko Slovenijo in Republiko Italijo, je bil objavljen v *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana* 8. septembra 1992.

64 Po izjavi takratnega namestnika direktorja tega dnevnika L. Caputa, ki je bil med pobudniki protislovenske kampanje, je bilo v treh mesecih zbrano približno 140.000 podpisov. Več o tem M. Kosin, *prav tam*, str. 66-67.

no ob tej zadnji priložnosti vloge mobilizacijskega instrumenta ni igral več obmejni tisk ampak milanski konzervativni dnevnik.

V razmeroma kratkem času je kampanja dosegla svoj namen: ponesla je vprašanje v parlament, kjer je 12. novembra v primerno razgretim ozračju potekala razprava o odnosih s Slovenijo. Povod zanjo so bile interpelacije, ki so na vlado naslovile vprašanja: ali je Italija postopala v skladu z nacionalnimi interesi, ko je sprejela na znanje enostranski akt Slovenije in s tem podaljšala veljavnost Osimskih sporazumov ter kako namerava vlada zaščititi italijanske interese v Istri. Zunanji minister Colombo je v svojem odgovoru izhajal iz dejstva, da je bilo vzetje na znanje enostranske izjave Republike Slovenije o prevzemu bilateralnih sporazumov v skladu z mednarodnim pravom ter da je bilo nujno zaradi zaposlitve pravnega vakuuma, ki je nastal z razpadom SFRJ in nastankom nove države. S tem so bili vzpostavljeni začasni pogodbeni odnosi ob jasnem dogovoru obeh držav, da bodo vsi sporazumi revidirani in sklenjeni novi, do česar naj bi prišlo takoj po volitvah v Sloveniji. Kljub temu da je v imenu vlade poudaril zlasti interes krepitve gospodarskega sodelovanja, ki da je pomembno za spodbuditev gospodarstva Trsta in obmejnih območij, so - sicer z različnim tonom, a vendar vse - parlamentarne skupine zahtevale ukinitvev določil o prosti industrijski coni na Krasu, zagotovitev odškodnin za odvzeto premoženje ezulov in vrnitev nepremičnin opantantom ter večje garancije za italijansko manjšino. V italijanskem parlamentu je bil v tistem trenutku dosežen konsenz o novi italijanski politiki do vzhodne meje. Italijanska vlada in diplomacija sta to morali vzeti na znanje in temu prilagoditi svoje bodoče ravnanje.

Konec leta 1992 je Italija napovedala, da se bodo v začetku leta 1993 začeli pogovori o reviziji Osimskih sporazumov s poudarkom na gospodarskem sodelovanju, na varstvu manjšin in premoženju ezulov. Na to je Slovenija odgovorila, da se ne želi pogovarjati o nikakršni reviziji, temveč le o izvajanju Osimskih sporazumov. "Italijansko zunanje ministrstvo je nato razvilo tezo o t.i. nadgradnji Osimskih sporazumov, medtem ko so mediji, politiki in ezuli še naprej govorili o njihovi reviziji".⁶⁵ V tem obdobju je Italija odpovedala dogovorjeni obisk Drnovška, kar je bil jasen znak začetka ohlajevanja odnosov med državama. Januarja 1993 je Farnesina ob imenovanju italijanske delegacije za pogajanja s Slovenijo izpostavila tri prioritete: "večja in preciznejša zaščita italijanske manjšine v Sloveniji; povnitev eksproprijiranih in zapuščenih nepremičnin ezulom na podlagi nove slovenske zakonodaje o denacionalizaciji oziroma povečanje odškodnine za to premoženje; novi dogovori o gospodarskem sodelovanju". Temu, da bi se pogovarjali o premoženju ezulov, je Rupel oporekal še isti mesec v Rimu, kjer je Colombu razložil, da je vprašanje urejeno z Rimskim sporazumom, zaradi česar Slovenija izhaja iz

* * *

65 *Prav tam*, str. 68.

načela *pacta sunt servanda*.⁶⁶ Iz povedanega pa je razvidno, da so se zadeve začele zapletati tudi zaradi slovenskih denacionalizacijskih postopkov in lastninske zakonodaje, ki ni bila v skladu s pravnim redom Evropske skupnosti.

Po prvem zasedanju delegacij za t.i. post-Osimo na Strmolu, ki je bilo 23. februarja 1993 in je potekalo v konstruktivnem vzdušju, so se na medsebojne odnose zgrnili oblaki, ki jih je pripodilo sporočilo za tisk Farnesine z dne 17. marca 1993. V njem je rečeno, da je "med pogajanja o reviziji Osimskih sporazumov zelo jasno poudarjen prvenstveni interes italijanske strani za zadovoljivo rešitev vprašanja premoženja, ki je pripadalo italijanskim ezulom". Poudarjeno je, da "bi vsaka zakonska pobuda, ki bi bila v nasprotju s tem ciljem, lahko prejudicirala pogajanja". Rečeno je tudi, da bo italijansko zunanje ministrstvo z največjo pozornostjo sledilo razvoju položaja, "da bi se tako izognili obnašanju, ki bi bilo težko kompatibilno z željeno postopno integracijo Slovenije in Hrvaške v območje Evropske skupnosti".⁶⁷

Sporočilo je v Sloveniji naletelo na oster odmev. Soupadalo je namreč z italijanskim zavlačevanjem v zvezi z določitvijo podpisa sporazuma o kooperaciji med Slovenijo in Evropsko skupnostjo. Ob istem času je prišla tudi novica, da je skupina italijanskih poslancev pogojevala sprejem Slovenije v članstvo Sveta Evrope z zahtevo o večji zaščiti italijanske manjšine v Sloveniji in je v tem smislu tudi predlagala posebno resolucijo. Državni zbor je 24. marca 1993 sprejel stališča in sklepe o urejanju odnosov med Slovenijo in Italijo, s katerimi je praktično zaprl možnosti za iskanje simboličnih rešitev za nepremičnine optantov, ko je pojasnil, da slovenska delegacija nima mandata za pogajanja o vprašanih, ki posegajo v slovensko notranjo ureditev; da Slovenija ne more sprejeti skrbi za usodo italijanske manjšine v drugih državah in da vztraja pri zahtevi za zakonsko zaščito slovenske manjšine v Italiji.

Manjšini sta bili predmet pogovorov že v začetku leta 1993. O njih so najvišji predstavniki obeh držav obširno razpravljali bodisi ob odprtju novega mednarodnega prehoda Neblo 16. februarja bodisi 19. februarja ob uradnem obisku predsednika Kučana na Svetem sedežu, ko se je na italijansko željo sestal tudi z italijanskim predsednikom. "Scalfaro je povedal, da se je pred kratkim v Trstu srečal s slovensko in italijansko manjšino. Zlasti zadnja se je pritoževala zaradi težav, ki jih je povzročila meja. Kar zadeva načel za zaščito manjšine so ta enaka za obe. Na praktičnem planu pa je izhajati od realnosti. Italijanska manjšina je v slabšem položaju kot slovenska, kar je treba popraviti."⁶⁸

* * *

⁶⁶ *Prav tam*.

⁶⁷ *Prav tam*, str. 70-71.

⁶⁸ *Prav tam*, str. 70.

V pogovorih, ki so sledili meseca aprila in so potekali v napetem vzdušju, sta strani ostali vsaka pri svoji prioriteti: slovenska pri zaščiti slovenske manjšine, italijanska pri vrnitvi nepremičnin ezulom. Da pogovori niso napredovali, se ni čuditi, saj manevrskega prostora za pogajanja diplomaciji skorajda nista imeli, če upoštevamo, da je slovensko diplomacijo zavezoval sklep slovenskega parlamenta, ki je o prioriteti italijanske strani (vrnitvi nepremičnin ezulom) menil, da posega v njeno notranjo ureditev, medtem pa je italijansko grabil strah pred reakcijo, ki bi se utegnila sprožiti v obmejnih krajih Furlanije-Juljske krajine, ko bi pristala na pogovore s slovensko stranjo o njeni prioriteti, torej o slovenski manjšini v Italiji, o kateri je vsekakor menila, da je njeno notranje vprašanje - natanko tako kot nacionalizirane nepremičnine optantov za slovensko!

Z umestitvijo tehnične vlade dotedanjšega guvernerja Banke Italije Ciampija je konec maja 1993 umirjenemu, preudarnemu in izkušenemu Colombu na zunanjem ministru nasledil Andreatta. Italija je v njem dobila prepričanega interpreta novega kurza. Vprašanje Istre je Andreatta opredelil kot eno od italijanskih strateških vprašanj, vzhodno mejo pa kot eno od štirih razlogov za aktivnejšo zunanjepolitično dejavnost Italije. Prav tedaj so se začeli razni, tudi težki pritiski na slovensko manjšino in poskusi njenega mehčanja. Za leto 1994 ji je država dodelila 6 milijard lir, kar je bilo 25 odstotkov manj kot redne letne dotacije, ki jih je manjšina prejela v triletju 1991-1993.⁶⁹ Zaradi varčevanja so italijanske šolske oblasti jeseni 1993 slovenskim šolnikom, ki so dobili štipendije za enoletno izpopolnjevanje slovenskega jezika na ljubljanski univerzi, zavrnile zahtevo oziroma odrekla pravico, da bi v času dopolnilnega šolanja še naprej dobivali redne plače. S tem je bila zapisana beseda konec nujnemu dodatnemu izpopolnjevanju slovenskih šolnikov iz slovenščine na slovenskih univerzah. Že od leta 1992 pa italijansko ministrstvo za šolstvo ni več zagotavljalo sredstev za organiziranje kratkega seminarja slovenskega jezika za slovenske šolnike v Italiji, ki so se do tedaj vsako leto prirejali v skladu s programom kulturnega sodelovanja.

"V EU so italijanski predstavniki januarja 1994 imeli pripombe na nemško poročilo o pozitivnem gospodarskem in političnem razvoju Slovenije. Trdili so, da kar zadeva nacionalne manjšine sedanja slovenska zakonodaja ne zagotavlja vsem državljanom enakega tretmana na področju gibanja kapitala in nepremičninskih investicij. Tako so nacionalne manjšine diskriminirane, zlasti italijanska, čeprav je slovenska vlada priznala njen avtohtoni značaj. Dejstvo, da slovenska vlada še ni priznala pravne osebnosti Italijanski uniji, je tudi zaskrbljujoče."⁷⁰

* * *

⁶⁹ Manjšina je po zakonu št. 19 iz leta 1991 v triletju 1991-1993 prejela po 8 milijard lir letno za kulturne in rekreacijske dejavnosti, v triletju 1994-1996 so bili ti zneski okleščeni: tako je manjšina leta 1994 prejela le 6 milijard lir, v letu 1995 7 ter 1996 7,479 milijard lir.

⁷⁰ *Prav tam*, str. 78.

Na srečanju zunanjih ministrov Andreatte in Peterleta v Bologni 16. februarja 1994 se je prvič zgodilo, "da je italijanska stran urejanje položaja slovenske manjšine odprto povezovala z zadovoljivijo nekaterih zahtev optantov. Od takrat naprej so Italijani urejanje položaja slovenske manjšine dejansko pogojevali z zadovoljivijo premoženjskih zahtev ezulov in naša manjšina je postala talka teh izsiljevanj. To nam sicer ni bilo nikoli direktno rečeno, toda italijanska stran ni več za slovensko manjšino storila ničesar pozitivnega". Po trditvah Andreatte bi bilo italijansko javno mnenje veliko bolj naklonjeno ureditvi vprašanja manjšine, ko bi Slovenija naredila nekaj pragmatičnih gest dobre volje glede premoženja ezulov: 1. nekdanjim lastnikom bi namesto plačila odškodnine vrnilo tiste nepremičnine, ki so še v javni lasti; 2. optantom bi dali možnost, da v nekdanji coni B uživajo *right of establishment*; 3. optantom - italijanskim državljanom bi nekoliko odprli slovenski trg nepremičnin tako, da bi lahko posedovali kakšno hišo, majhno tovarno ipd.⁷¹

Na srečanju predsednikov delegacij za premoženjsko pravna vprašanja v Rimu 2. marca 1994 so Italijani predloge iz Bologne spremenili v zahteve ter poskusili vsiliti njihov koncept obravnavanja in reševanja optantskega premoženja. "Rimski sporazum iz leta 1983 naj bi se spremenil tako, da bi slovenska stran zagotovila italijanskim upravičencem brezplačno vrnitev tistih nepremičnin, ki so še v javni lasti, vrednost teh nepremičnin pa bi se odbila od odškodnine, ki smo jo po tem sporazumu dolžni plačati. Dali so vedeti, da če njihovih zahtev ne bomo sprejeli, bodo blokirali naše vključevanje v evropske integracije in parlamentu ne bodo predlagali zakona o zaščiti slovenske manjšine".⁷²

Vseskozi je bila prednost Italije v tem, da je kot država članica lahko ovirala slovensko težnjo po vključevanju v evropske integracije. To je bil njen poglavitni adut, v rokah pa je imela, kot smo videli, še druge. Slovensko manjšino, se pravi prioriteto Slovenije v dvostranskih odnosih z njo, je - kot rečeno - začela mehčati in po malem v pogovorih, sčasoma pa že tudi v zahtevah uporabljati zato, da bi od Slovenije izsilila nekatere koncesije v korist optantov. Ne le da ni kazala pripravljenosti zakonsko urediti položaja slovenske manjšine, nižala je raven pridobljenih pravic, zmanjšala je gmotno podporo države manjšini in ob kar nekaj priložnostih postavila trditve, ki so dale slutiti, da je pripravljena na še druge ukrepe, ko bi se izkazalo, da Slovenija ne želi biti kooperativna in ne namerava ugoditi njenim željam oziroma pričakovanjem. V tem smislu je bila pomenljiva že ugotovitev predsednika Scalfara (izrečena na srečanju s Kučanom v Rimu februarja 1993), da je italijanska manjšina v slabšem položaju kot slovenska in da je treba to popraviti. V luči te izjave bi se dalo sklepati, da se je Italija čutila upravičeno

* * *

71 *Prav tam*, str. 76-77.

72 *Prav tam*, str. 77.

zmanjševati raven zaščite slovenske manjšine, ker ji je Slovenija s tem, ko ni bila pripravljena z njo skleniti sporazuma o italijanski manjšini v Sloveniji, onemogočala prevzeti vlogo zaščitnice italijanske manjšine in ji s tem zagotavljati izboljšanje njenega položaja.

Po predčasnih volitvah 27. in 28. marca 1994 je maja istega leta nastopila Berlusconijska vlada. Zunanji minister je postal Martino, za odnose s Slovenijo pa je bil pooblaščen podsekretar Caputo, zagovornik neoiredentistične politike. Do konca leta 1994 je Italija v Bruslju kar petkrat izkoristila pogajalski adut, ki ga je imela v rokah kot članica EU, in preprečila, da bi predlog mandata EU za pogajanja s Slovenijo prišel na dnevni red ministrskega sveta. Razlog za tako zadržanje je bil, da je Slovenija nasprotovala italijanskim zahtevam za vrnitev nepremičnin ezulom in vztrajala na izvajanju Rimskega sporazuma.⁷³

Slovenska manjšina je vse bolj postajala *ventre molle* slovensko-italijanskih odnosov. To je povsem razvidno iz odgovora Martina na Peterletovo pismo 14. julija 1994. V njem je Martino zatrdil, da bi pozitivni izhod pogajanj o premoženju ezulov izboljšal ozračje v Furlaniji-Juljski krajini, kar bi "olajšalo tudi hitro sprejetje zakona o slovenski skupnosti v Italiji". Nadalje je najavil možnost, da bi povečali finančno pomoč na nekdanjo raven, kar pa bo mogoče, le če bo medtem Slovenija priznala Unijo Italijanov in jo direktno financirala kot nekdanj.⁷⁴ Čeprav Italijani pritiskov na gospodarstvo slovenske manjšine niso nikdar postavili v zvezo z dvostranskimi pogovori, so se po nastopu Berlusconijske vlade zelo očitno poslužili tudi tega aduta in poslali v akcijo nad slovenske banke inšpektorje centralne banke. Tako se je 6. aprila s prihodom inšpekcije Banke Italije v Kmečko banko v Gorici začela nova oblika mehčanja.

Manjšine so bile ponovno predmet pogovorov 19. septembra v Rimu, ko je prišlo do prvega in edinega zasedanja komisije za manjšinska vprašanja.⁷⁵ Italijanska stran je bila mnenja, da je naloga komisije priprava dvostranskega sporazuma med Slovenijo in Italijo o zaščiti italijanske manjšine v Sloveniji, kar naj bi izhajalo kot obveza iz trilateralnega memoranduma. Njihova pričakovanja pa so bila konkretno taka: priznanje Unije Italijanov kot enotne zastopniške organizacije italijanske manjšine; da Slovenija finančna sredstva, ki jih daje Samoupravnim narodnostnim skupnostim preusmeri na Italijansko unijo; da se ta sredstva povečajo; da Slovenija vzpostavi ekonomsko bazo italijanske manjšine; da se italijansko manjšino vključi v procese denacionalizacije in privatizacije; (...) Slovenska vlada naj ne ovira procesa pridobivanja italijanskega državljanstva za manjšince. Dejan-

* * *

⁷³ V juniju se je dvakrat sestala komisija za premoženjsko pravna vprašanja. *Prav tam*.

⁷⁴ *Prav tam*, str. 79-80.

⁷⁵ Državni sekretar Golob se je med obiskom v Rimu 1. septembra potožil, da Italija ni še imenovala članov te komisije. *Prav tam*, str. 81.

sko je italijanska stran zahtevala precej več kot v Zagrebu januarja 1992. Slovenska stran je oporekala italijanskemu stališču in dejala, da je pripravljena na pogovore, le če bo predmet pogovorov tudi položaj slovenske manjšine v Italiji. Italijanska stran je trdila, da bo slovensko manjšino zaščitila z notranjimi ukrepi, italijansko pa želijo z dvostransko mednarodno pogodbo. Dali so vedeti, da nimajo nobene-ga namena sklepati bilateralnega sporazuma o zaščiti slovenske manjšine (kar je njihova linija od pogajanj v Gorici 14. januarja 1992). Ves čas so se sklicevali na Rупlovo pismo⁷⁶ in se delali neumne glede jasnega stališča v prvem delu tega pisma, kjer je pojasnjeno, da trilateralnega memoranduma Slovenija ni podpisala, zato ker Italija ni želela skleniti dvostranskega o varstvu slovenske manjšine. Slovenska stran je temu dodala, da po normah mednarodnega prava varstvo manjšin ni več interna zadeva neke države ter da so države glede tega zavezane mednarodnim normam. Predlagala je nadalje naj krovna mešana komisija določi mandat komisije.⁷⁷ Po teh pogovorih je Italija 24. septembra enostransko suspendirala Sporazum o vzajemnem priznanju diplom in strokovnih naslovov z dne 18. februarja 1983, ki ga je Slovenija prevzela z izmenjavo not 31. julija 1992.

Prišlo je dejansko do blokade. To sta ugotovila ministra Peterle, ki je že odstopil, in Martino, ko sta se srečala 27. septembra v New Yorku.⁷⁸ Menila sta, da bi bilo potrebno pogajanjem dati novega zagona. Poiskati bi bilo potrebno najmanjši skupni imenovalc za izhod iz blokirane situacije in prenesti poudarek na prihodnost. Medtem je slovenska vlada 30. septembra dala izjavo, da bo harmonizirala slovensko zakonodajo z evropsko in predlagala spremembo ustave. V posebni izjavi je Martino to ocenil pozitivno ter 5. oktobra poslal v Ljubljano generalnega sekretarja Farnesine Sallea. V pogovoru z njim je Peterle zahteval pojasnilo o izpadu postavke pomoči za slovensko manjšino v osnutku proračuna. Zaprošil je tudi za pojasnilo o uvedbi komisarske uprave v Kmečki banki v Gorici. Ob tej priložnosti je bilo dogovorjeno, da se bosta ministra srečala 10. oktobra v Ogleju. O razvoju pogajanj je Martino obvestil zunanjepolitično komisijo poslanske zbornice.

* * *

76 Primerjaj M. Jančar, *Slovenska zunanjepolitična razpotja*, Ljubljana, 1996, str. 268-269. Avtor – pooblaščenec slovenske vlade za pogovore z Italijo za časa zunanjega ministra Thalerja – je mnenja, da je že izjava predsednika slovenske vlade, ki se je Italiji opravičil za parizanske likvidacije ob koncu vojne in za »eksodus« italijanske manjšine iz istrskega prostora, za italijansko stran pomenila signal za ofenzivnejšo pogajalsko držo nasproti Slovenije. »Podoben učinek je imela tudi sicer osporavana in medijsko verjetno manipulirana izjava resornega ministra, da je možna kakršna koli nadgradnja pogodbe in sporazuma iz Osima, ki ne pomeni spremenbe meje. Podobno velja za pismo zunanjega ministra v zvezi s tako imenovanim tristranskim memorandumom o položaju italijanske manjšine v Sloveniji in Hrvaški, v katerem je govora o spoštovanju duha tega memoranduma s slovenske strani.«

77 M. Kosin, *prav tam*, str. 81.

78 Spomniti velja, da sta se bila Drnovšek in Berlusconi na srečanju 16. julija 1994 v Trstu, kjer so zasedali reši vlad Srednjeevropske pobude, dogovorila za ponovno srečanje septembra, tedaj naj bi podpisala skupno izjavo o bodočih odnosih med državama.

V pripravah na Oglej je italijanska stran prvič v zgodovini medsebojnih odnosov v osnutku deklaracije predsednikov vlad predvidela tudi zagotovitev manjšinskih pravic Slovincem v Benečiji, vendar pod pogojem preštevanja. Slovenska stran je na predvečer pod vodstvom Peterleta pripravila različico skupne izjave. "V Ogleju je Martino, po dolgotrajnih in trdih pogovorih, sprejel največji del naše verzije osnutka izjave. Vendar je italijanska delegacija z nekaterimi amandmaji razvodenela naš prvotni papir. Ministra sta signirala osnutek skupne deklaracije predsednikov vlad in izjavila, da bosta o smotrnosti te izjave skušala prepričati svoji vladi".⁷⁹

Delegaciji sta v Ogleju obravnavali tudi dve konkretni obliki pritiska, ki sta ju takrat Italijani izvajali nad slovensko manjšino. Seveda so Italijani zadevi tako nastavili, da na prvi pogled nista dajali takega videza. Ravnali so spretno in premeteno: Salleo je kot gesto posebne naklonjenosti manjšini "prodajal" zagotovitev dodatnih 2 milijard proračunskih sredstev za leto 1994 (torej skupaj 8)⁸⁰, v proračunu za leto 1995 pa ponovno uvedbo postavke pomoči za slovensko manjšino, zaenkrat v višini 6 milijard lir, s perspektivo povečanja na 8 milijard.⁸¹ Med razgovori je Peterle izrazil slovensko prizadetost zaradi uvedbe komisarske uprave v Kmečki banki. Ocenil je, da drastični ukrep, ki se ga je poslužila Banca d'Italia, kaže na nenaklonjenost do slovenske manjšine. Martino se je skliceval na popolno samostojnost Banca d'Italia vendar je obljubil, da si bo prizadeval vplivati za ublažitev tega ukrepa.

Medtem ko je Martino dokaj hitro dobil soglasje voditeljev strank vladne koalicije za osnutek skupne izjave, je Slovenija to zavrnila. Najprej je predlagala nekaj amandmajev, ki so bili posredovani z notami, a jih italijanska stran - tudi po vnovičnih razgovorih Peterle - Martino 27. oktobra - ni bila pripravljena sprejeti. Zato je Slovenija osnutek zavrnila.

Sledil je brezuspešen poskus uveljavitve novega osnutka skupne izjave, ki ga je 16. novembra Salleo izročil posebni odposlanec predsednika vlade Drnovška. Do zadnjega kontakta z Berlusconijevo vlado je prišlo, ko je na prigovarjanje Slovenije 23. novembra Salleo pripotoval v Ljubljano. Vztrajal je, da je za deblokiranje nujen konkreten dogovor o premoženju ezulov. Menil je, da bi bilo najmanj boleče in najbolj elegantno, če bi nekdanjim lastnikom dali časovno omejeno predkupno pravico.

* * *

79 *Prav tam*, str. 84.

80 V resnici ni šlo za dve milijardi dodatka, saj je vlada pred tem znižala postavko od 8 na 6 milijard, Salleo je torej v Ogleju prodajal kot gesto posebne naklonjenosti manjšini povrnitev proračunskih sredstev za kulturne dejavnosti manjšine na predhodno raven. Kakorkoli to poimenujemo, se je morala v tistem letu manjšina zadovoljiti s 6 milijardami italijanske pomoči.

81 Manjšina je realizirala le 7 milijard lir, se pravi milijardo manj kot so znašale letne postavke v triletnju 1991-1993.

Za časa ministrskega predsednika Dinija in zunanje ministrice Agnellijeve sta si obe strani intenzivno prizadevali doseči kakakšen kompromis glede oprantskega premoženja. "Slovenska vlada je želela prekiniti italijansko nagajanje in blokiranje sklenitve pridružitvenega sporazuma, italijanska pa se razbremeniti pritiska ezulov ter vsaj nekoliko zadovoljiti njihova pričakovanja. Dinijevi vladi zaradi zunanjepolitičnih ambicij niso ustrezali slabi odnosi s Slovenijo, vendar ni mogla ničesar presekat mimo parlamenta. Zato je imela v pogajanjih vezane roke, saj bi za kakršenkoli sporazum z nami morala dobiti izrecno ali vsaj tiho soglasje tudi desnega centra". Zunanja ministra Thaler in Agnellijeva sta se prvič srečala v Rimu 8. februarja 1995. Ministrica je izrazila "željo, da se hitro najde obojestransko sprejemljiva rešitev za premoženje optantov in umakne italijansko nasprotovanje za začetek pogajanj o pridruženem članstvu. Thaler je izpostavil tudi varstvo slovenske manjšine. Dogovorila sta se za imenovanje osebnih predstavnikov, ki naj bi iskala kompromisne rešitve za odprta vprašanja in predloge čimprej poslala ministroma v odobritev".⁸²

V pogovorih pooblaščenecv je slovenska stran zelo odločno in argumentirano postavljala v ospredje zakonsko ureditev položaja in drugih vprašanj slovenske manjšine. "O premoženju ezulov smo se bili pripravljene pogovarjati samo vezano za vrnitev nekaterih stavb, ki so bile slovenski manjšini odvzete v obdobju fašizma (npr. Narodni dom «Balkan», Trgovski dom v Gorici, Narodni dom pri Sv. Ivanu itd.). Toda Agnellijeva ni pokazala posluha za probleme slovenske manjšine. Menila je, da je položaj slovenske manjšine zadovoljiv". Slovenska vlada je 4. marca v sporočilu za tisk pozdravila najavljeni italijanski umik veta na začetek pogajanj o asociaciji in ponovila pripravljenost na nadaljna bilateralna pogajanja o vseh odprtih vprašanjih. Sporočilo se končuje: "H konstruktivnosti pogovorov bo vsekakor prispeval tudi spremenjen odnos do slovenske manjšine v Italiji, ki je v zadnjem času izpostavljena dodatnim zlasti ekonomskim pritiskom". Italijani so najprej sprejeli zahteve za vrnitev nekaterih stavb, ki so jih fašistične oblasti odvzele slovenskim organizacijam, kasneje pa so jih zavrnili (pripravljene so bili vrniti samo dom pri Sv. Ivanu).⁸³ Ponovil se je vzorec, ki ga je bilo mogoče že zaslediti v pripravah na dvostranski sporazum glede slovenske manjšine, ko je bila italijanska stran najprej pripravljena na te pogovore, potem pa se je morala premisliti pod pritiskom branilcev lokalnih partikularnih interesov (v primeru dvostranskega sporazuma so podpis preprečili deželni predstavniki KD, v primeru Narodnega doma pa je spekter segal vse do vladnih Levih demokratov).

Tudi za časa Dinijeve vlade je Italija poleti 1995 blokirala podpis asociacijskega sporazuma z Evropsko unijo. Ocenila je namreč, da nadaljevanje pogovorov ni

* * *

⁸² *Prav tam*, str. 89.

⁸³ *Prav tam*, str. 89-91.

smiselno, ker slovenska vlada v parlamentu nima zadostnega števila glasov za podporo morebitnemu sporazumu z Italijo in spremembo ustave. V letu 1995 je bilo v proračunski debati sprejeto triletno kritje finančne pomoči za slovensko manjšino v Italiji ter za italijansko v Sloveniji in na Hrvaškem v znesku 7 milijard za leto 1995 in 8 za leti 1996-1997.

V začetku decembra je slovenska vlada prejela tim. Solanov kompromisni predlog, ki je bil predhodno usklajen z Italijo in je predvideval, da bo Slovenija štiri leta po uveljavitvi Evropskega sporazuma priznala državljanom Evropske unije na vzajemni podlagi pravico do nakupa nepremičnin v Sloveniji. Predlog predsedstva Evropske unije je tudi predvideval, da bo Slovenija v zakonu o lastnini in drugih stvarnih pravicah tujcev dovolila nakup nepremičnin tistim državljanom Evropske unije, ki so živeli najmanj tri leta na sedanjem ozemlju Slovenije. Državni zbor je 11. aprila sprejel t.i. španski kompromis in pooblastil vlado, da podpiše sporazum o pridružitvi kot tudi o pristopu Slovenije v Evropsko unijo in Nato.⁸⁴ S tem se je dejansko zaključilo poglavje pogojevanja vstopa Slovenije v evroatlantske integracije. Ostajala so še vprašanja, ki jih je bilo treba poslej razreševati na dvostranski ravni oziroma z notranjimi ukrepi: vprašanje odškodnine za zapušče-no premoženje optantov in manjšine. Vprašanje priznanja Unije Italijanov v Sloveniji je bilo pozitivno rešeno, tik pred razrešitvijo je bilo leta 1998, za časa službovanja ministra Dinija na Farnesini, vprašanje črpanja sredstev za odškodnino ezulom, ki jih Slovenija kot svojo obveznost iz Rimskih sporazumov polaga na fiduciarni račun v Luxemburgu. Vseskozi pod vprašajem je bila zaščita Slovencev v Italiji. Pravzaprav je slovenska narodna skupnost iz subjekta, kar je bila po volji matične domovine (in ob tistem privoljenju Italije) v drugi polovici sedemdesetih in v osemdesetih, kmalu po sukcesiji postala talec, ki je Italiji služil za izsiljevanje Slovenije. Tedaj je Italija iz pozicije moči obravnavala mlado sosedo in pogojevala njena hotenja, zlasti kar zadeva njen vstop v Evropsko unijo, da bi na ta način uveljavila svoje interese v Istri. Funkcionalna temu načrtu sta postali najprej italijanska manjšina, potem pa vprašanje premoženja ezulov. Sploh pa je treba ugotoviti, da so v devetdesetih letih interesi ezulov uspeli poriniti v ozadje širše in v določenem pogledu tehtnejše interese, ki jih prav gotovo goji italijansko gospodarstvo v tem prostoru.

8 Položaj Slovencev v Italiji po sukcesiji

V devetdesetih se je gospodarska moč slovenske narodne skupnosti, ki je v mnogočem kompenzirala pomanjkljivo pravno varstvo manjšine, močno redimencionirala: italijanske monetarne oblasti so ji odvzele dve banki in s tem finančno

* * *

avtonomijo, porušila se je paradigma, ki je v sedemdesetih in osemdesetih letih slovensko narodno skupnost povzdignila na zavidljivo raven razvitosti in skoraj popolnoma obrzdala asimilacijski pritisk. Rušenje se je - presenetljivo - začelo v slovenskem medijskem prostoru, ko je 29. aprila 1993 *Delo* sprožilo afero Safti.⁸⁵ V marsičem ostajajo osnovna gibala tega nehanja še nepojasnjena. Dejstvo pa je, da je začetno obdobje slovenske državne samostojnosti namesto izboljšanja položaja manjšine tudi na gospodarskem področju, kar je bilo pričakovanje mnogih,⁸⁶ privedlo do povsem nasprotnih rezultatov. Jeseni istega leta je bil sprejet ukrep sveta RTVS o zmanjšanju programov na TV Koper, istočasno je prišlo do opozorilne zatemitve repetitorjev Ponteca in do poslabšanja vidnosti signala TV Koper in RTVS v italijanskem prostoru. S političnega vidika je to res bilo slabo premišljeno odrekanje medijski prisotnosti v Italiji.⁸⁷ Namesto, da bi »izkoristili spremembe v gospodarskem in lastninskem sistemu v matični državi za primer-no adaptacijo gospodarskih vezi med manjšino in matico in tudi za korekcijo marsikaterih sistemskih in konkretnih napak in nejasnosti v do tedaj veljavni politiki pomoči Slovenije pri funkcioniranju materialne osnove manjšinskega obstoja in razvoja«, »je ravno na tem področju popolnoma prevladal ideološki in politični pristop ter včasih celo žaljivo nezaupanje s strani matice. Obstoječi gospodarski sklop manjšinskih ali mešanih podjetij, pa tudi podjetij, ki so bila v celoti v lasti nekdanjega družbenega sektorja, je bil napaden z več strani. Politično je bil osumljen povezanosti z udbomafijo, kot servis partijske vrhuške in bivših jugoslovanskih obveščevalnih služb in kot netransparenten organizem, ki mu niso tuje kriminalne ali vsaj nešolidne metode poslovanja. Vzporedno je prišlo do politične mobilizacije desnega pola slovenske manjšine (inicirane iz matičnega prostora), ki naj bi s politično podporo matične države dosegel vsaj pariteto, če ne celo premoč pri vodenju in razpolaganju z omenjenim mehanizmom, s tem da bi v njem prevzel vodilne pozicije.«⁸⁸ V obdobju 1994-1996 so po raznovrstnih inšpekcijah in komisarskih upravah v manjšinskih bankah delo dokončale italijanske monetarne oblasti. Slovenci so tako izgubili slovenski poslovni banki v Italiji, Tržaško kreditno banko in Kmečko banko v Gorici, kar je nujno treba spraviti v zvezo ne le s poslovno politiko obeh bank ampak z mednarodnopolitičnim dogajanjem in napetimi odnosi med Slovenijo in Italijo v tistih letih.⁸⁹

* * *

85 Več o tem B. Jazbec, *Igra mačke z mišjo ali obračunavanje matice z gospodarsko družbo manjšine, Na obrobju. Ali je Primorska klonila?*, Nova Gorica-Trst, 1996, str. 129-149.

86 Glej npr. zbornik razprav s posveta Slovenske kulturno-gospodarske zveze: *Slovenska pot v globalno ekonomijo. Pogledi iz evropske perspektive*, Trst-Gorica-Čedad, 1991.

87 Marca 1995 so, dvajset let po sprejetju zadevnega zakona, začele na tretji deželni mreži dnevne televizijske oddaje v slovenščini. M. Kosin, *Slovenska manjšina v slovensko-italijanskih odnosih, Razprave in gradivo*, Ljubljana, 1998, št. 33, str. 76.

88 M. Jančar, *prav tam*, str. 269-270.

89 Več o tem B. Jazbec, *Prelomna devetdeseta in gospodarska osnova Slovencev v Italiji, 2000 Dnevnik*, 1997, št. 98, str. 96-115. Tik pred zaostritvijo, do katere je prišlo po sukcesiji, je bila (konec oktobra 1992) uradno priznana dvojezična šola v Špetru Slovenov.

V tem obdobju se je o osebnih pravicah do uporabe materinega jezika ponovno izreklo ustavno sodišče z razsodbo št. 62 z dne 24. februarja 1992. Razsodilo je, da je za »minimalno zaščito« dovolj že obstoj pravnih institutov ali splošnih organizacijskih struktur, na katere se lahko pripadnik manjšine obrne za uživanje svojih pravic. V razsodbi št. 15 z dne 29. januarja 1996 je ustavno sodišče poudarilo, da načelna narava ustavnih določb o zaščiti manjšin, ne more biti izgovor za njihovo neizvajanje, če politično-upravna oblast ne poskrbi za njihovo uresničevanje, zato »iz teh ustavnih določb vedno in nujno izhaja obveza po iskanju takoj operativne 'minimalne zaščite', ki ni odvisna od političnih ravnovesij in se jo lahko takoj določi z ustavnim tolmačenjem pravne ureditve, tudi z uporabo vseh obstoječih pravnih elementov, ki se jih lahko poslužimo pri doseganju v ustavi nakanazane cilja«. Te elemente lahko po besedah ustavnega sodišča najdemo »v 8. členu Osimskega sporazuma, ki s priklicanjem 5.člena Posebnega statuta iz leta 1954, premesti v takoj izvedljivo notranjo določbo tisto obliko zaščite«. Razsodba je torej pojasnila razmerje med 8. členom Osimske pogodbe in 5. členom Posebnega statuta priloženega Londonski spomenici o soglasju, kar je bilo dotlej predmet razprave in različnih mnenj pravnih teoretikov. Razsodba je razblinila vse možne dvome: »sklicevanje Osimskega sporazuma, ki je zagotovo notranja zakonodaja«, na raven zaščite Posebnega statuta, »da bi zagotovil njegovo spoštovanje, privede do tega, da je z edino važnega notranjega vidika tista 'raven zaščite' danes zagotovo del veljavne pravne ureditve«. Slovencem najbolj ugodni 5.člen Posebnega statuta, na katerega so se sklicevale vse dotedanje zahteve pripadnikov manjšine, predstavlja torej neposredno obvezujočo notranjo ureditev.⁹⁰

Zaščitnih norm, kot smo videli, ni hotelo biti. V sedemdesetih in osemdesetih je bil razlog zavlačevanja frontalno nasprotovanje, ki je pogojevalo predvsem stranke in njihove interese, zaradi česar je redno prihajalo do popuščanja nacionalističnim silam. V devedesetih pa je zadeva zadobila drugačne razsežnosti: tudi zaščita manjšine je zapadla v diplomatsko igro, ki jo je vodila Italija do male Slovenije, pri čemer so Slovenci v Italiji bili, kot smo že poudarili in kot se je naposled izkazalo v praksi, najbolj ranljiva točka znotraj teh odnosov.

Sredi leta 1998 se je v poslanski zbornici z zaščitnim zakonom za slovensko manjšino vendarle začelo nekaj dogajati. Oktobra je Prodijevo zavezništvo osvojilo predlog poslanca Masellija. Decembra so se, za časa D'Alemove vlade, zvrstile avdicije. Poslanska zbornica je odobrila predloga zaščitnega zakona julija 2000. V senatu zdaj čaka na potrditev zakonski osnutek, s katerim Republika Italija priznava in ščiti pravice italijanskih državljanov, ki pripadajo slovenski jezikovni manjšini v pokrajinah Trst, Gorica in Videm (1. čl.). V zakonskem osnutku je priz-

* * *

90 M. Ozbič, *prav tam*, str. 17-20. Ustavno sodišče je v okviru iste razsodbe izrazilo mnenje, da je avtonomni status čezel, kakršna je Furlanija-Juljska krajina, utemeljen na prisotnosti jezikovnih skupnosti na teritoriju in zaradi potrebe po zaščitnih normah.

nana prisotnost Slovencev tudi v videmski pokrajini,⁹¹ čeravno osnutek ne daje odgovora na vprašanje, kje se bo zakon izvajal. Tega vprašanja, ki je od nekdanj ključno in hkrati kontroverzno vprašanje zaščite Slovencev v Italiji, zakonski predlog ne razrešuje, pač pa nakazuje, kako naj se določi območje, na katerem se bodo zaščitne norme uveljavljale. V splošnem je v 4. členu rečeno, da se bo zakon izvajal na ozemlju, kjer je manjšina tradicionalno prisotna. V to ozemlje bodo vključene občine oziroma deli občin, če bo to zahtevalo najmanj 15 odstotkov polnoletnih občanov ali če bo to predlagala najmanj tretjina občinskih sverovalcev posamezne zainteresirane občine - vendar šele potem, ko bo paritetni institucionalni odbor za probleme slovenske manjšine pripravil tabelo občin oziroma frakcij in jo bo predsednik Republike odobril s svojim odlokom. Kolikor bi paritetni odbor pri tem naletel na težave, bo to delo moralo opraviti predsedstvo vlade.

Poglavje zase je paritetni institucionalni odbor za probleme slovenske manjšine, katerega ustanovitev je predvidena v 3. členu zakonskega predloga. Že v to, da bo institucionalni odbor dejansko (in ne samo s formalnega vidika) pariteten, lahko upravičeno podvomimo: od desetih italijanskih državljanov slovenskega jezika (kar predstavlja polovico članov odbora) bo enega imenoval ministrski svet; šest jih bo imenovala deželna vlada, od teh bodo štiri člane predlagale najbolj reprezentativna združenja manjšine; tri člane bodo iz svoje srede imenovali predstavniki slovenskega jezika izvoljeni v krajevnih upravah vseh treh pokrajin; dva člana bo imenoval deželni svet. Iz povedanega je razvidno, da se ni mogoče zanesi, da bodo vsi člani slovenskega jezika, ki jih bo imenovala oblast, se pravi vlada, deželni odbor in svet, zagotavljali paritetnost sestave odbora in torej enakopravnost Slovencev v odločanju o vprašanih, ki se jih življsko tičejo.

Manjšini je v 1. odstavku 8. člena priznana pravica do rabe slovenskega jezika v odnosih z upravno in sodno oblastjo ter v odnosu s koncesionarji storitev javne koristi v vseh treh pokrajinah. Že naslednji odstavek izvzema iz tega oborožene in varnostne sile, 3. odstavek pa dopušča možnost, da bi si Italijani, ki ne želi-jo dvojezičnih osebnih izkaznic, kakršne izdajajo štiri občine na Tržaškem, priborili pravico do enojezične, torej samo italijanske izkaznice. V 4. odstavku je govor o ukrepih (prilagoditve uradov in zaposlitev osebja), ki bodo zagotavljali dejansko izvajanje normativa, vendar je domet tega odstavka in torej izvajanja normati-ve omejeno na občine oziroma frakcije, ki bodo vključene v tabelo predvideno v 4. členu. V istem odstavku je nadalje predvidena ustanovitev posebnega združe-

* * *

⁹¹ Že leta 1980 je v okviru paritetne delovne skupine, ki je delovala znotraj Cassandrove komisije, v nekaterih točkah prišlo do zблиžanja. "V zvezi s šolstvom (...) je predvidena ustanovitev slovenskih vrtcev in osnovnih šol, v katere naj bi zahajali otroci iz 21 občin videmske pokrajine. Zaradi posebnih razmer bi se šole ustanovljale postopno in bi zadovoljevale širši teritorij. Ustanovitev srednjih šol bi prišla pozneje na vrsto." B. Race, Peta ob-letnica Osima, *Jadranski koledar*: 1981, str. 21.

nega okenca na pobudo zainteresiranih uprav v mestnih središčih, konkretno v Trstu, Gorici in Čedadu. Posluževali naj bi se ga vsi - ne glede na to, ali prebivajo v občinah ali frakcijah, ki sodijo v seznam ali pa ne. Za izvajanje tega člena 8. odstavek avtorizira uporabo največ 5.805 milijonov lir letno.

Pravica do rabe slovenskega jezika je priznana izvoljenim predstavnikom v občinah, ki bodo uvrščene na že omenjeni seznam, vendar pravice ne bo mogoče izvajati, dokler ne bodo občinski statuti oziroma pravilniki posameznih svetov določili kako (9. čl.). Glede uporabe slovenščine v javnih napisih (10. čl.) je predviden spet drugačen postopek: na predlog paritetnega odbora bo izdan odlok predsednika deželne vlade, kjer bo na podlagi seznama predvidenega v 4. členu navedeno, v katerih občinah, frakcijah, krajih in ustanovah pride v poštev uporaba slovenskega ob italijanskem jeziku.

Ne moremo kaj, da ne bi - prav na podlagi do tu opravljene razlage - ugotovili, kako je bil bilingvizem najprej anatematiziran, potem pa odpravljen v predlogu zaščitnega zakona za slovensko manjšino. Slovenci - z zagovorniki integracije manjšine vred - smo se sprijaznili s posebnimi uradi za slovensko govoreče, nasprotno pa v Istri, ko je govor o italijanski manjšini, Italija zahteva priznanje dvojezičnosti. Sčasoma je torej v zvezi z vprašanjem zaščite manjšine ves tržaški politični razred, za njim pa tudi Slovenci, osvojil temeljno in glavno izhodišče, ki se je porodilo na zeljniku protiosimske in protislovenske Liste za Trst. Ta misel se glasi: "zaščita manjšine ne sme oškodovati večine ali se povzpeti nad njo. Treba je torej ugotoviti zgornjo mejo, nad katero se ta bojazen ne uresniči". Kot smo že zapisali, so to misel asimilirali najprej Krščanski demokrati, štirinajst let za tem pa tudi vladni Levi demokrati. Zgornjo mejo je postavil zakonski osnutek KD že v letu 1982. "Večina bo torej ostala večina v družbi in na vseh področjih njenega življenja: če bodo - po osnutku KD - le Slovenci v upravnih enotah (v občinah in mestnih okrajih) s slovensko večino uživali večje pravice, in če bodo te pravice omejene le na občinsko poslovanje. Razširitev večjih pravic na upravne enote, kjer so Slovenci v manjšini (na mestih Trst in Gorico) ali na pokrajinske, deželne in državne organe, ki poslujejo na ozemlju s slovensko večino, bi imelo za posledico povzpetje slovenske manjšine nad večino. Isto bi se zgodilo, če bi slovenski izvoljeni predstavniki v tržaškem in goriškem občinskem in pokrajinskem svetu, v deželnem svetu in drugih izvoljenih organih imeli pravico govoriti v materinem jeziku. Res je, da je po tem zakonskem osnutku mogoče napredovati v višjo kategorijo, toda je postopek tako zahteven in politično pogojen, da se ne more uresničiti." ⁹²

"Zgornja meja je, vedno po tem osnutku, pri uresničevanju pravic slovenskega jezika v javnih uradih in na sodiščih, centralizirana služba prevajalcev. Očitno

* * *

92 B. Race, "Prevaricazione", *Jadranski koledar* 1983, str. 19-22.

bi razpis mest v javni upravi in na sodiščih z znanjem slovenskega jezika predstavljal nevarnost, da se Slovenci povzpnejo na nedovoljeno raven in škodo italijanske večine."⁹³

V bistvenih normativnih zasnovah se torej odobreni predlog ne razlikuje veliko od osnutka KD iz leta 1982, saj uvaja razlikovanje med priznanjem pravic in postopnostjo njihovega izvajanja na celoten teritorij in ne omejuje tega mehanizma na samo videmsko pokrajino; lahko bi dejali, da v tem pogledu celo zdrkne pod raven, ki jo predpisujejo mednarodne norme, o katerih nesporni, tudi notranji veljavnosti se je izreklo ustavno sodišče leta 1996; osnutek KD sicer ni bil globalen, ker je obravnaval le pravice slovenskega jezika, šolstvo, poitalijančene priimke in imena. Vsa ostala področja, kulturo, gospodarstvo, prostorsko planiranje, pa je prepuščal sprotni zakonodaji. V poslanski zbornici odobreni predlog zakona je sicer bolj popoln, saj podržavi dvojezično šolo in vrtec Špetru Slovenov (5. odst. 12. čl.) v okviru tržaškega konservatorija ustanavlja avtonomno sekcijo s slovenskim učnim jezikom (15. čl.), financira slovenske ustanove in njihovo dejavnost (16. čl.), predvideva povrnitev nekaterih zgradb manjšini oziroma njenim ustanovam v uporabo (20. čl.) itd., hkrati pa popolnoma razvodeni nekatere principe: ko je npr. govor o varstvu družbenih, ekonomskih in ambientnih interesov (22. čl.), ni sploh razvidno, čigave interese naj zakon štiti.

NAMESTO SKLEPA

V resnici je vprašanje Osima in ocenjevanja njegovih učinkov dokaj kompleksno, vsekakor pa večplastno vprašanje, saj zadeva mnogostransko urejanje meddržavnih odnosov na zelo občutljivem izseku italijansko-slovenske (pred tem jugoslovanske) meje. Lahko bi trdili, da obstajata v zvezi z Osimom dve območji: eno je območje spomina, ta vključuje dogajanja od leta 1975 do 1992, se pravi od podpisa Osimske pogodbe do slovenske sukcesije k tej pogodbi; prav ta akt, skupno z italijanskim vzetjem na znanje, vodi naravnost v območje ponovne aktualnosti Osima v devetdesetih, zaradi česar mediji prikazujejo Osimo 25 let po podpisu Pogodbe na zelo različen način. Od tod sklep, da temu ustrezno ostaja drugačen tudi spomin prebivalstva obmejnih krajev na ta mejnik v polpretekli zgodovini severnega Jadrana.

Pomenljivo je že dejstvo, da se veliki italijanski tisk obletnice Pogodbe ne spominja. Drugače je na obrobju, tu je obletnica še vedno priložnost za obujanje spomina na izgubljeno ozenilje. Tako se tržaški italijanski dnevnik spominja Pogodbe, ki je dokončno izročila cono B Jugoslaviji. Ob tem je glavni poudarek na uporu, ki je tedaj zrastlel v Trstu in je porodil gibanje Melone.

* * *

V poročanju slovenskih medijev je čutiti, da deluje Osimo ne le kot zgodovinska ampak tudi kot aktualna politična tema. Pri tem izstopa spomin na dokončno začrtanje meje med Italijo in Jugoslavijo, na kar se povezuje dejstvo, da je temu delu Pogodbe oč republik bivše Jugoslavije prvenstveno nasledila Slovenija. Ob tem slovenski tisk posveča veliko pozornost odprtim vprašanjem iz Osimskih sporazumov: odškodninam za optantsko premoženje in neizpolnjenim obveznostim do slovenske manjšine.

Slovenci v Italiji doživljajo Osimo na protisloven način. Slovenski tisk v Italiji vodi račun tako o dobrih aspektih kot o negativnih učinkih Sporazuma. Med prve šteje normalizacija odnosov med državama, med druge pa sprememba krajevnih političnih razmer, ki so pripeljale do nastanka Liste za Trst, kar je imelo na odnose večine do slovenske manjšine dramatično negativne učinke.

SUMMARY

OSIMO BEFORE THE SUCCESSION AND AFTERWARDS

25 years after the signing of the Treaty, Osimo is at the same time a matter of historical and present time importance. Some aspects which had lead to the signing of the Treaty between Italy and Yugoslavia in the mid-seventies are still valid. With the dissolution of Yugoslavia and the emergence of new states on the border with Italy, these aspects were joined, or partly substituted, by other aspects, which are becoming increasingly important. At the local Italian level, opposition against Osimo remains mostly a memory, although it made a deep imprint on the collective consciousness of the Triestines, which is understandable, if we consider the fact that the wave of protests against Osimo brought, for long 15 years, ideologists of Trieste's closing-in and champions of chauvinist intolerance to the head of the Trieste municipality.

In this 25-year period, the Slovene national community in Italy passed through numerous, after the succession also quite grave trials. The settlement of the border issue at first incited the expectations that this would result in accelerated solving of open questions regarding Slovenes in Italy. However, the signals coming from Rome were not very favourable. The government offered a decree which was territorially limited to the Trieste province only, and was therefore rejected. A mixed commission was founded with the Government presidency, but its

work ended with two separate opinions: the standpoint of the Italian, governmental side, and the standpoint of the Slovene members of the commission. To the following delay the Slovenes reacted with an impressive mass manifestation at the Travnik square of Gorizia in May 1984, but in vain; legislative periods followed one another, and financial aid was promised to cultural and publishing organizations, which was finally set and paid out within the framework of the Law on Border Regions, passed in 1991.

Things started changing quickly after the succession. Italy did acknowledge the succession of Slovenia in the Osimo and other treaties, but it also redefined its priorities in relation to the neighbouring and its own border region. It pushed forward the interest for the unity of its minority in the two newly emerged states, together with the question of refunding and remunerations, respectively, for the property of the optants. In the same period the economic power of the Slovene national community was greatly diminished, since financial authorities deprived it of two banks and thereby also of its financial autonomy. Thus, the paradigm which had, in the 1970s and 1980s, raised the Slovene national community to an enviable level of development, and almost completely curbed the assimilation pressures, was destroyed. In the senate, the legal draft for the protection of the Slovene minority (which had already been passed in the Chamber of delegates), which acknowledges the Slovene presence in the Province of Udine, leaving open the issue of the territorial validity of protective standards, got stuck.